

Жовтень 2024

**Вкрадене дитинство:
як білоруський режим стирає
ідентичність українських
дітей через переміщення,
перевиховання та мілітаризацію**

Подяка

Цей звіт спільно підготували Freedom House, Центр прав людини ZMINA, Регіональний центр прав людини та Правозахисний центр «Вясна».

Асоціація працівників правоохоронних органів Білорусі (БЕЛПОЛ) надала конфіденційні дані про українських дітей, переміщених до Білорусі.

Методологію підготували Центр прав людини ZMINA та Регіональний центр прав людини.

Правозахисний центр ZMINA, Регіональний центр прав людини та Правозахисний центр «Вясна» провели розслідування та перевірку за допомогою відкритих джерел.

Freedom House здійснював координацію досліджень, розслідувань та адвокаційної діяльності.

Фото на обкладинці: Діти з окупованих районів Донецької області з представником військової частини 3214 Міністерства внутрішніх справ у Мінську, Білорусь.

Дата: Червень 2022 року | Джерело: Конфіденційні дані, передані БЕЛПОЛОм

Зміст

Резюме	5
Примітка щодо основних скорочень і термінології	6
Вступ.....	7
Методологія	8
Ключові висновки	9
Розділ 1. Хронологія переміщення українських дітей до Білорусі: до і після повномасштабного вторгнення.....	10
Короткий огляд ключових випадків.....	11
Розділ 2. Перевиховання та мілітаризація: Білорусь як частина російської системи	13
2.1. Табори перевиховання: пропаганда в навчальній програмі та рекреаційних заходах	14
2.2. Експлуатація українських дітей у пропаганді	15
2.3. Мілітаризація: підготовка нових російських солдатів	16
2.4. Модель мілітаризації: Кадетський корпус імені Захарченка	17
Розділ 3. Як білоруський режим організовує й фінансує переміщення, перевиховання та мілітаризацію українських дітей	20
3.1. Переміщення, перевиховання та мілітаризація українських дітей у Білорусі.....	22
3.2. Зв'язок і внесок білоруського режиму в реалізацію ширшої політики переміщення, перевиховання та мілітаризації, яку проводить Росія	24
3.3. Роль Союзної держави у переміщенні, перевихованні та мілітаризації українських дітей.....	26
Розділ 4. Правові висновки.....	27
4.1. Порушення основоположних прав і свобод дитини в контексті відповідальності білоруської держави за механізмами ООН	27
4.2. Елементи міжнародних злочинів у перевихованні українських дітей (за Римським статутом) та індивідуальна кримінальна відповідальність	28
Висновки.....	31
Рекомендації	33
Кінцеві примітки.....	36

Резюме

З початком повномасштабного вторгнення російських військ у лютому 2022 року російська влада посилила політику переміщення українських дітей з тимчасово окупованих територій України. Однак роль білоруського режиму в пособництві та сприянні цій політиці не отримала належної уваги. Цей звіт має на меті заповнити прогалину, детально розглянувши, як білоруський режим переміщує, індоктринує, перевиховує та мілітаризує українських дітей у рамках ширшої державної політики Росії, спрямованої на викорінення української національної та культурної ідентичності.

Ключові висновки звіту.

1. Александр Лукашенко особисто створив умови для переміщення українських дітей на білоруську територію¹.
2. Білоруський режим активно впроваджує російську державну політику знищення української ідентичності через систематичну індоктринацію та перевиховання дітей.
3. Білоруський режим є співучасником мілітаризації українських дітей Росією.
4. Союзна держава Росії та Білорусі відіграє важливу роль у фінансуванні й організації переміщення, індоктринації, перевихованні й мілітаризації українських дітей.
5. Державою організовані недержавні організації (ГОНГО) відіграють важливу роль у реалізації білоруським режимом російської політики.
6. Білоруський і російський режими експлуатують українських дітей у пропагандистських цілях.

Звіт закликає іноземні уряди, український уряд, Міжнародну коаліцію за повернення українських дітей, міжнародних донорів та громадянське суспільство:

- закликати Міжнародний кримінальний суд (МКС) розпочати розслідування фактів переміщення, індоктринації та мілітаризації українських дітей білоруським режимом, і видати ордери на арешт:
 - президента Білорусі Александра Лукашенка;
 - державного секретаря Союзної держави Росії та Білорусі, російського політика Дмитрія Мезенцева;
 - голови Ради міністрів Союзної держави, прем'єр-міністра Росії Міхаїла Мішустіна;
 - Аляксея Талая, білоруського паралімпійського спортсмена і керівника Фонду Аляксея Талая, який відіграє центральну роль у проєкті переміщення українських дітей до Білорусі;
- спільно працювати над створенням єдиного міжнародного механізму для сприяння поверненню українських дітей в Україну з території Білорусі;
- пропагувати та запроваджувати санкції проти посадовців білоруського режиму й Союзної держави Росії та Білорусі, зокрема, у відповідь на їхні злочини проти українських дітей.

Звіт супроводжуватиметься поданням до МКС із закликом видати ордери на арешт чотирьох вищезгаданих осіб.

Примітка щодо основних скорочень і термінології

Автори використовують такі скорочення:

- Росія – Російська Федерація
- Крим – Автономна Республіка Крим
- Білорусь – Республіка Білорусь
- Союзна держава – Союзна держава Росії та Білорусі

Автори використовують терміни «індоктринація» і «перевиховання» як взаємозамінні.

Автори використовують ключові терміни, визначені в такий спосіб.

- **Переміщення.** Відповідно до Норми 129 звичаєвого міжнародного гуманітарного права, «переміщення» означає вивезення цивільних осіб з причин, пов'язаних зі збройним конфліктом, як у межах, так і за межі національної території². У примітці 13 до Елементів злочинів Міжнародного кримінального суду зазначено, що терміни «примусово переміщений» і «примусово депортований або висланий» є взаємозамінними. Freedom House, Центр прав людини ZMINA, Регіональний центр прав людини (РЦПЛ) і «Вясна» свідомо використовують термін «переміщення», а не «депортація» чи «виселення», оскільки останні два злочини вимагають дотримання більш високого стандарту доказування, зокрема примусового характеру процесу. Термін «переміщення» допускає численні «сірі зони» щодо згоди. Як зазначено в самому звіті, надання та/або наявність згоди батьків чи опікунів на переміщення українських дітей з тимчасово окупованих територій часто складно встановити. Використання терміна «переміщення», а не «депортація» чи «виселення», також дає авторам змогу акцентувати увагу на тому, що відбувається з українськими дітьми, коли вони

опиняються в Білорусі, а не на законності їхнього переміщення як такого.

- **ГОНГО.** «Державою організовані недержавні організації». Цей, на перший погляд, парадоксальний термін позначає організації, створені або спонсоровані урядами для просування їхніх інтересів і зміцнення легітимності всередині країни й на міжнародному рівні. Вони мають вигляд справжніх неурядових організацій, але перебувають під повним контролем уряду.
- **Русскій мір (рос. – «русский мир»).** Це поняття означає колоніальну ідеологію, яку підтримує президент Росії Володимир Путін і яка закладена в радянській, а згодом і в російській державній політиці, про домінування Росії. Воно ґрунтується на думці, що українці, білоруси та деякі інші етнічні групи в регіоні самі по собі є росіянами, незалежно від їхньої етнічної приналежності, національності чи того, як вони себе ідентифікують. Кремль ґрунтує цю концепцію на російській мові як спільній мові, а російську культуру вважає за спільну культуру, вищу за інші. Концепція також посиляється на російське економічне домінування над цими незалежними державами.
- **Союзна держава Росії та Білорусі (Союзна держава).** Створена в 1999 році Лукашенком і колишнім президентом Росії Борисом Єльциним, Союзна держава є наднаціональним утворенням, що складається з Росії та Білорусі. Його офіційна мета полягає в поглибленні економічної та оборонної співпраці між двома країнами і, зрештою, в їх об'єднанні. Вона керується Вищою державною радою, яку з 2000 року очолює Лукашенко. Наразі державним секретарем є російський політик Дмитрій Мезєнцев, а головою Ради міністрів – російський прем'єр-міністр Михайл Мішустін.

Вступ

З початком повномасштабного вторгнення в Україну Російська Федерація послила свою державну політику примусового переміщення українських дітей з тимчасово окупованих територій України. Росія розпочала цю практику у 2014 році після незаконної анексії й окупації Автономної Республіки Крим³.

Примусове переміщення українських дітей з тимчасово окупованих територій до Росії є частиною політики Кремля з викорінення української національної та культурної ідентичності⁴. Проте роль білоруського режиму та Союзної держави Росії та Білорусі у сприянні та пособництві цій політиці на білоруській території не отримала належної уваги. Цим звітом Freedom House, Центр прав людини ZMINA, Регіональний центр прав людини (РЦПЛ), «Вясна» та Асоціація колишніх працівників правоохоронних органів Білорусі (БЕЛПОЛ) прагнуть висвітлити співучасть білоруського режиму та вищого керівництва Союзної держави. Спираючись на сотні матеріалів з відкритих джерел і значну кількість даних, зібраних БЕЛПОЛОМ і наданих виключно Freedom House, автори звіту дійшли висновку, що ці структури беруть активну участь у реалізації російської політики стирання української ідентичності дітей через їхнє систематичне переміщення, індоктринацію та мілітаризацію на білоруській території. Хоча ці дії відбуваються на білоруській території, вони приносять користь поточній російській державній політиці, впроваджуючи російські пропагандистські наративи.

Висновки є результатом восьмимісячного масштабного дослідження з використанням відкритих і закритих джерел, проведеного українськими й незалежними білоруськими організаціями громадянського суспільства, яке координувалося Freedom House. Хоча попередньо було здійснено кілька розслідувань щодо переміщення українських дітей, цей звіт – перший результат структурованої співпраці між українськими громадськими організаціями (ГО) та незалежними білоруськими ГО, які перебувають у вигнанні. Ця співпраця має вирішальне значення для формування справді цілісного розуміння співучасті білоруського режиму та його впливу на українських дітей. У цьому звіті також вперше використано дані про переміщених українських дітей, які стали відомі БЕЛПОЛУ завдяки контактам всередині білоруського режиму.

Звіт один із перших простежує маршрути переміщених дітей і детально описує, що сталося з ними під час переміщення. Встановлення цих маршрутів має вирішальне значення для детального розуміння причетності білоруського режиму. Хоча авторам вдалося встановити імена деяких дітей, ідентифікація всіх постраждалих потребує подальших досліджень. Окупаційна влада в Україні, білоруський режим, Союзна держава та Державою організовані недержавні організації (ГОНГО), що діють від імені цих суб'єктів, навмисно приховують інформацію, яка б дозволила ідентифікувати дітей.

Висновки звіту є значним проривом у розумінні того, як переміщення впливає на українських дітей, і як ця політика переміщення пов'язана з іншими злочинами, що їх російський та білоруський режими вчиняють проти українців. Поводження з українськими дітьми під час переміщення, включно з їхньою індоктринацією й мілітаризацією, є доказом злочину дискримінаційного переслідування, як це визначено Римським статутом МКС, з огляду на чітку мету – викорінення української національної ідентичності.

Звіт складається з чотирьох розділів. У першому розділі подано коротку хронологію, що ілюструє, як змінилася ситуація з переміщенням українських дітей до Білорусі після повномасштабного вторгнення в Україну. У другому розділі детально описано, як білоруський режим впроваджує російську систему індоктринації, перевиховання та мілітаризації. Третій розділ розкриває суб'єктів, відповідальних за фінансування й організацію білоруським режимом переміщення та індоктринації українських дітей. Четвертий розділ описує правові висновки, що містяться у звіті, зокрема щодо скоєних міжнародних злочинів. Звіт містить заклик до МКС видати ордери на арешт Александра Лукашенка, Дмитрія Мезенцева, Міхаїла Мішустіна та Аляксея Талая. У звіті також містяться рекомендації для іноземних урядів, уряду України, міжнародних донорів, громадянського суспільства та МКС щодо шляхів притягнення до відповідальності білоруської та російської влади.

Звіт супроводжується поданням Freedom House, РЦПЛ та ZMINA до МКС із закликом розпочати розслідування щодо співучасті білоруського режиму та Союзної держави, а також видати ордери на арешт їхніх ключових посадовців.

Методологія

Freedom House, ZMINA та РЦПЛ розробили методологію дослідження для точного й ефективного пошуку, збору та зберігання інформації про випадки переміщення українських дітей до Білорусі. Методологія ґрунтується на двох складових: конфіденційних даних, наданих БЕЛПОЛом виключно Freedom House, а також матеріалах з відкритих джерел, визначених авторами звіту. Робота з цими матеріалами спиралася на Протокол Берклі щодо розслідувань з відкритих джерел, включно з детальними кроками щодо документування з відкритих джерел, належного запису, обміну та зберігання інформації⁵.

БЕЛПОЛ – це незалежна білоруська громадська організація, яка базується за межами Білорусі, щоб уникнути політичних переслідувань. Вона була заснована у 2020 році колишніми співробітниками правоохоронних органів країни, які дезертирували з відповідних відомств на знак протесту проти масових політичних репресій, розпочатих режимом після масових демонстрацій проти сфальсифікованих президентських виборів, в результаті яких Александр Лукашенко захопив утрачену владу. Організація підтримує контакти з людьми, які надають їй конфіденційну інформацію, що інакше була б недоступною. Для цього звіту контакти надали документи, що містять імена дітей, переміщених з тимчасово окупованих територій України до Білорусі в період з 2022 до 2023 року, а також підтвердні документи (залізничні квитки, внутрішнє листування) та іншу інформацію, яка може допомогти ідентифікувати українських дітей. Значною частиною цих даних БЕЛПОЛ поділився виключно з Freedom House.

Дослідники спиралася на матеріали з відкритих джерел, щоб, по-перше, перевірити дані БЕЛПОЛу, а по-друге,

встановити маршрути переміщених дітей та поведження з ними з боку білоруського режиму. Ці матеріали з відкритих джерел включають близько 200 вебсайтів і ЗМІ, а також сторінки в соціальних мережах представників російської, білоруської й окупаційної адміністрацій. Дослідники відбирали ці джерела на основі їхньої доступності, рівня деталізації інформації, яку вони надають, та їхнього очевидного зв'язку з білоруським режимом. Вони також намагалися посылатися на засоби масової інформації, більш відомі міжнародній аудиторії. Крім того, дослідники відстежували акаунти в соціальних мережах окремих осіб, громадських організацій, фондів, переміщених дітей та їхніх родин. Важливо, що дослідники використовували програмне забезпечення Memento, яке дозволяє архівувати метадані, щоб до них можна було отримати доступ, навіть якщо автори контенту його видалять. Ці зусилля з архівування були особливо важливими з огляду на спроби російського та білоруського режимів приховати або знищити інформацію, яка могла б допомогти ідентифікувати й визначити місцезнаходження переміщених українських дітей.

Freedom House, ZMINA, РЦПЛ та «Вясна» побудували своє дослідження на двох міжнародних правових документах: Женевській конвенції IV (1949) та Конвенції про права дитини (1989). Женевська конвенція містить протоколи про захист цивільного населення під час війни та про захист жертв міжнародних збройних конфліктів. Конвенція про права дитини зобов'язує держави-підписантів підтримувати права дітей на ідентичність, освіту, розвиток і захист. Україна й Росія є сторонами обох конвенцій. Ці документи є основою для правових висновків щодо переміщення, політичної індоктринації та мілітаризації українських дітей у Білорусі.

Ключові висновки

- 1 Александр Лукашенко особисто заклав основу для переміщення українських дітей на білоруську територію.**

Підписаний Лукашенко у 2021 році указ про «організацію відпочинку та оздоровлення дітей з Донбасу» створив прецедент активної участі білоруського режиму у переміщенні, перевихованні та мілітаризації українських дітей⁶. На додаток до указу 2021 року, авторитарний, персоналізований характер режиму означає, що жодна з дій, описаних у цьому звіті, не може відбутися без прямого схвалення Лукашенка. Цей процес посилюється під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Дослідники цього звіту ідентифікували 2219 дітей, переміщених до Білорусі з 2021 року. Через дії співучасників та окремих осіб, які намагаються приховати місцезнаходження та дані про дітей, наразі невідомо, скільки з них повернулися на окуповані території України.
- 2 Білоруський режим активно впроваджує російську державну політику знищення української ідентичності через систематичну індоктринацію дітей.**

Експерти часто підкреслювали, що наратив деукраїнізації (нібито українці «насправді» росіяни) є частиною ширшого підбурювання та дій Москви до геноциду, оскільки цей наратив заперечує існування української національної ідентичності і часто впроваджується разом з російськими звірствами, спрямованими проти української ідентичності⁷. Режим зараховує українських дітей до білоруських навчальних закладів, де мовою викладання є російська, а навчальна програма пропагує «руській мір» та інші наративи російської пропаганди. Ці наративи включають ненависть до інших національностей, зокрема й до українців. Режим продовжує процес індоктринації через так звані культурні програми, в яких політичні, релігійні та культурні діячі розповідають українським дітям, що вони насправді є росіянами. У деяких матеріалах з відкритих джерел, на які посилаються дослідники, представники білоруського режиму називають цих дітей «молодими росіянами» або «дітьми Донбасу», але ніколи не «українськими дітьми»⁸.
- 3 Білоруський режим є співучасником російської мілітаризації українських дітей.**

Влада країни змушує українських дітей відвідувати правоохоронні органи та військові частини, а також зустрічатися з представниками білоруських військових і молодіжних військових організацій. Навчальні програми, за якими вчать білоруські діти, є проросійськими і включають деякі військові елементи, а програми, за якими білоруський режим навчає українських дітей, відрізняються тим, що вони спрямовані на стирання національної ідентичності українських дітей.
- 4 Союзна держава Росії та Білорусі відіграє важливу роль у фінансуванні та організації переміщення, індоктринації, перевиховання та мілітаризації українських дітей.**

Державний секретар Союзної держави Дмитрій Мезенцев і голова Ради міністрів Міхаїл Мішустін неодноразово говорили про надання «гуманітарної допомоги» дітям з Донбасу. Як детально описано в третьому розділі, ця «гуманітарна допомога» насправді стосується переміщення українських дітей з окупованих районів України. У 2022 і 2023 роках Союзна держава виділила на такі цілі понад 300 000 доларів США.
- 5 ГОНГО відіграють важливу роль у реалізації білоруським режимом російської політики.**

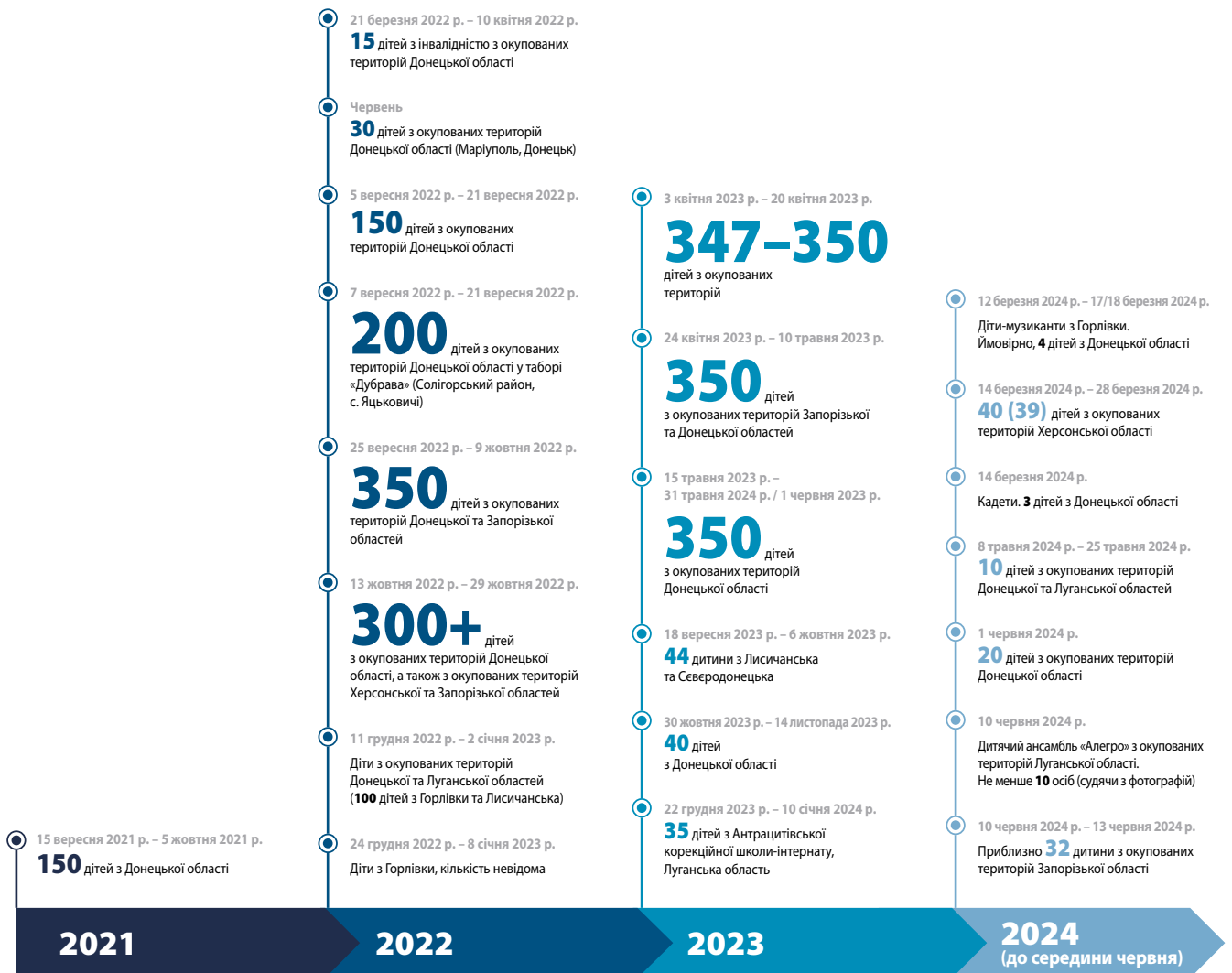
Найвідомішою з цих організацій є Фонд Аляксея Талая, заснований однойменним білоруським паралімпійським спортсменом. Без ГОНГО, їхнього фінансування, зв'язків та інфраструктури білоруський режим не зміг би реалізувати свою політику переміщення, індоктринації та мілітаризації в таких широких масштабах.
- 6 Білоруський і російський режими експлуатують українських дітей у пропагандистських цілях.**

Білоруська влада змушує українських дітей з'являтися у фото- та відеоматеріалах, що транслюються державними ЗМІ в обох країнах, з метою виправдання та легітимізації їхнього переміщення, індоктринації та мілітаризації. Влада примушує дітей з'являтися в такому контенті, незважаючи на їх найкращі інтереси, недоторканність приватного життя й можливість повторної травматизації.

Розділ 1.

Хронологія переміщення українських дітей до Білорусі: до і після повномасштабного вторгнення

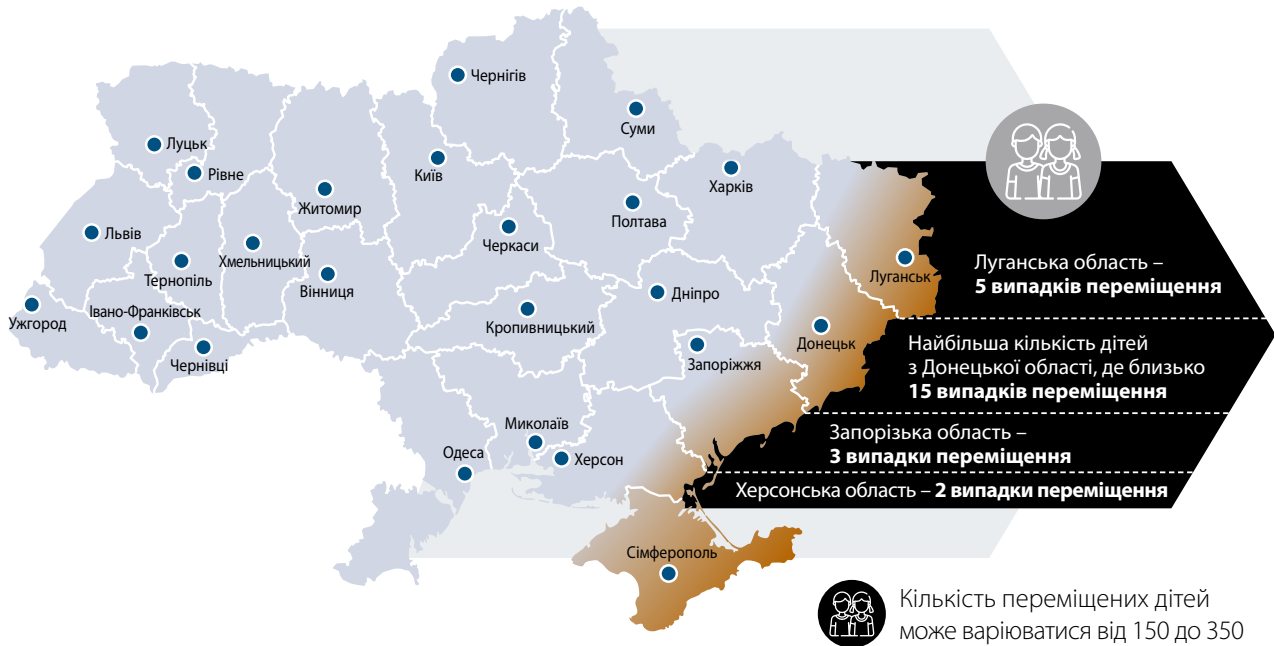
Ілюстрація 1. Хронологія переміщень

Дослідження показало, що білоруський режим з 2021 року до червня 2024 року перемістив 2219 українських дітей до Білорусі, використовуючи описані нижче маршрути. Дослідники звіту підтвердили, що в рамках кремлівської системи індоктринації українських дітей щонайменше 27 з 2219 переміщених дітей були вивезені не лише до Білорусі, а й до Росії. Що ж до решти дітей, то переміщення або обмежилося Білоруссю, або інформації

недостатньо, щоб зробити остаточний висновок про те, чи були вони вивезені за межі Білорусі. Проте ця інформація важлива, адже показує, як пов'язані між собою російська та білоруська системи. Дванадцятирічна Леда Майорова з Макіївки Донецької області, наприклад, у вересні 2022 року перебувала в таборі «Дубрава» в Білорусі. У січні 2023 року вона побувала на кремлівській ялинці, а в серпні 2023 року перебувала в Ханті-

Ілюстрація 2. Кількість випадків переміщення / За регіонами

Мансійському автономному округу, більш ніж за три тисячі кілометрів від дому, на «лікуванні»⁹. Таких випадків, як випадок Леди, багато. Але більшість цих дітей з окупованих територій, до яких важко отримати доступ, тому перевірити ці випадки складно.

Короткий огляд ключових випадків

2021. Після президентських виборів у Білорусі 2020 року, які були широко невизнані як вільні та чесні, Лукашенко підписав указ про «оздоровлення групи дітей з Донецької області» в дитячому навчально-оздоровчому центрі «Зубрання»¹⁰. Білоруський режим у період з 15 вересня до 5 жовтня 2021 року перемістив до Білорусі 150 українських дітей, більшість з них були вихованцями дитячих будинків у Донецьку, українському місті, окупованому Росією з 2014 року¹¹. Діти з цього ж закладу були одними з перших, кого депортували до Росії за кілька днів до повномасштабного російського вторгнення в Україну в лютому 2022 року¹². Аляксей Талай розпочав кампанію зі збору коштів нібито на реабілітацію в Білорусі дітей з інвалідністю з Донбасу¹³.

2022. З початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну білоруський режим посилив переміщення українських дітей з раніше та нещодавно окупованих територій¹⁴. Аляксей Талай та Ольга Волкова,

голова донецької ГОНГО «Дельфіни», стали ключовими виконавцями процесу переміщення дітей до Білорусі. У березні люди, що працюють від імені білоруського режиму, перемістили 15 дітей з інвалідністю до реабілітаційного центру «Астрашыцкі Гарадок». У червні вони перемістили 30 дітей до санаторію «Волма». У вересні вони перемістили 650 дітей до табору «Дубрава»¹⁵. Вони також перемістили 52 дітей у віці від 8 до 13 років з Кадетського корпусу імені Захарченка для українських дітей на окупованій території України до табору «Дубрава»¹⁶. Джерела повідомляють, що ще 600 українських дітей, зокрема 16 кадетів, перебували в цьому ж таборі в жовтні¹⁷. У грудні білоруський режим перемістив 40 дітей до санаторію «Залатыя пяскі», а ще 43 дитини (серед них ті, чиї батьки загинули під час війни) – до готелю «Беларусь» у Новополюцьку¹⁸. Рік завершився переміщенням ще однієї групи дітей, хоча точну кількість неможливо визначити з вихідного фото, яке білоруський проурядовий блогер опублікував у Telegram¹⁹.

2023. У квітні білоруський режим перемістив 700 українських дітей, серед них 30 дітей-сиріт віком від 5 до 15 років, з Антрацитівської корекційної школи-інтернату²⁰. Батьки багатьох із цих сиріт загинули під час війни. Ольга Теличко, директорка школи, сприяла цьому переміщенню, виконуючи наказ «міністерства освіти» окупаційної влади Луганська²¹. Талай і Волкова організували переміщення ще 350 дітей до «Дубрави», а 11 дітей з інвалідністю –

Зображення 1. Аляксей Талай (ліворуч) в окупованому Донецьку. Дата: Травень 2022 року | Джерело: [Наша Ніва](#)

до центру «Астрашцькі Гарадок»²². У травні 350 дітей відправили до табору «Дубрава» через Ростов-на-Дону в Росії²³. У вересні 44 дитини були відправлені до Білорусі, де за підтримки містоутворювальних підприємств – заводів «Палімір» і «Нафтан» – відвідували місцеві школи²⁴. У жовтні 40 дітей відправили до реабілітаційно-оздоровчого центру «Колос» у Кобринському районі Брестської області²⁵. У листопаді в реабілітаційно-оздоровчому центрі «Колос» перебувало 40 дітей, з них 10 із дитячого будинку сімейного типу (модель опіки над дітьми-сиротами, яка імітує сімейне оточення і рідко вміщує більше десятка дітей) у супроводі законних опікунів²⁶. У грудні 35 дітей були відправлені в «Дубровенку» Могильовського району на святкування Нового року та Різдва²⁷. Під час перебування в санаторії відповідальні дорослі змушували дітей проходити нав'язливий і непотрібний «медичний огляд»²⁸.

2024. У березні білоруський режим перемістив 40 дітей з Херсонської області до реабілітаційно-оздоровчого центру «Лясная паляна», назвавши це «нагородою для відмінників та активістів»²⁹. Переміщення відбулося за підтримки так званого «голови окупаційної адміністрації Херсонської області» Володимира Сальдо та «начальниці відділу з роботи з евакуйованими особами» окупаційної влади Тетяни Кузьміч³⁰. У травні Елеонора Федоренко,

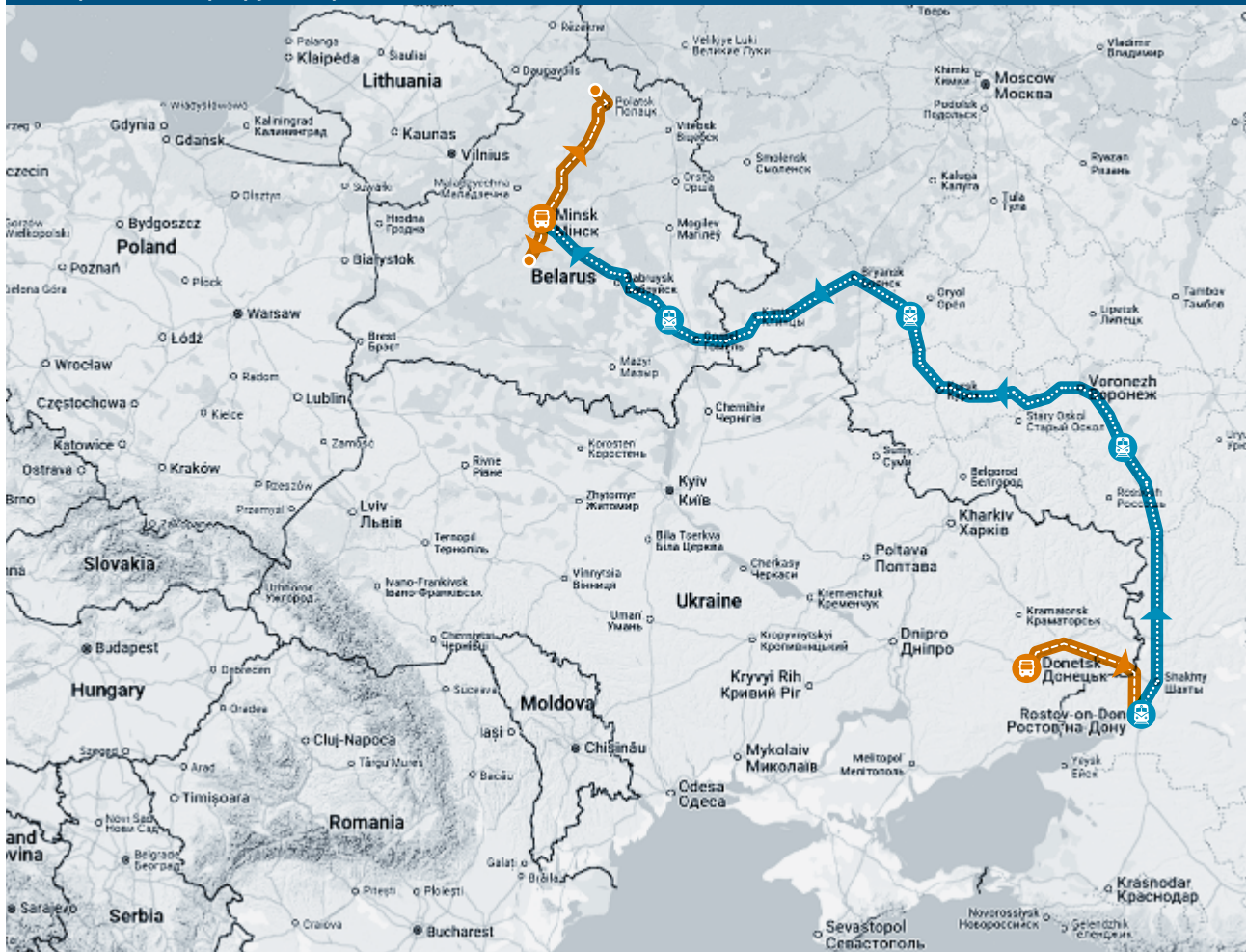
так звана «радниця начальника управління з прав дитини ДНР», супроводжувала чергову групу до санаторію «Дубровенка», зокрема шістьох дітей з інвалідністю, які отримали травми від вибухових пристроїв³¹. Посольство Росії в Білорусі підтримало переміщення ще 32 дітей у червні³².

Щонайменше 2219 українських дітей були переміщені до Білорусі в період з 2021 до червня 2024 року, що свідчить про масове, систематичне переміщення, організоване білоруським і російським режимами. Таке послідовне переміщення дітей російською владою, що розпочалося ще до повномасштабної війни свідчить про цілеспрямовані й організовані зусилля, спрямовані на їхню індоктринацію та викорінення ідентичності. З цих дітей щонайменше 27 були вивезені не лише до Білорусі, а й до Росії, що додатково підкреслює масштаби цієї скоординованої операції. Більше того, білоруський режим був активнішим у переміщенні українських дітей на свою територію протягом 2022 і 2023 навчальних років, ніж влітку тих же років, а це свідчить про те, що він використовує шкільну систему для індоктринації, перевиховання та мілітаризації українських дітей. Це також суперечить проголошеній «рекреаційній» меті переміщення, яку було б доречніше втілювати влітку.

Розділ 2.

Перевиховання та мілітаризація: Білорусь як частина російської системи

Ілюстрація 3. Маршрути переміщення дітей

Поїзд 302С Адлер-Мінськ:

Станція Приморська (Ростов-на-Дону) 04:08 (24.09.2022) - Станція Мінськ-Пасажирський 18:59 (25.09.2022) Дубрава

Поїзд 302С Адлер-Мінськ:

Станція Приморська (Ростов-на-Дону) 04:08 (24.09.2022) - Станція Мінськ-Пасажирський 18:59 (25.09.2022) Новополицьк

Білоруський режим відтворює заходи, які російська влада здійснює на окупованих територіях України й у Росії для систематичного переміщення, індоктринації та мілітаризації українських дітей. Білоруська влада публічно виправдовує переміщення українських дітей до Білорусі як «реабілітацію» та «відпочинок», дослівно повторюючи російське обґрунтування

переміщення та депортації дітей. Як і в Росії, в межах цієї кампанії дітей не лише розміщують в таборах чи санаторіях, а й зараховують їх до місцевих шкіл, одночасно реалізуючи «культурну програму», яка відтворює поширювані Кремлем наративи, спрямовані на русифікацію дітей та стирання їхньої української ідентичності.

2.1. Табори перевиховання: пропаганда в навчальній програмі та рекреаційних заходах

Хоча білоруська влада публічно виправдовує вивезення українських дітей до Білорусі «реабілітацією» та «відпочинком», найбільші групи дітей вивозять не влітку, а восени й навесні, під час навчального року. Як і в Росії, їх зараховують до місцевих навчальних закладів.

Щонайменше дві групи дітей, які перебували в Новополюцьку в грудні 2022 і у вересні 2023 року, відвідували заняття в місцевих білоруських школах³³. Навчання в цих закладах ведеться російською мовою і включає, серед іншого, просування наративів «русского міра» про характер і перебіг Другої світової війни, а також розпалювання ненависті до інших народів, зокрема й до українців. Яскравим прикладом є закон «Про геноцид білоруського народу» й пов'язаний з ним курс, який приписує звірства, організовані нацистським німецьким режимом, українцям та іншим народам. Цей курс є частиною навчальної програми, починаючи з початкової школи³⁴.

Наратив також пов'язує прагнення українців до самовизначення з діями груп та окремих осіб, які співпрацювали з нацистами.

Більше того, занурення українських дітей у ці наративи, що просуваються російським режимом, відбувається і поза межами школи. Наприклад, білоруська держава ідентифікує українських дітей у Білорусі як «росіян» і визнає нав'язане їм російське громадянство³⁵. Білоруські державні ЗМІ називають їх «молодими і новими громадянами Росії», так само як і організатори візитів до Білорусі, зокрема Аляксей Талай³⁶. Така практика позбавляє українських дітей їхньої ідентичності й національності. Білоруська влада та організатори візитів систематично переконують українських дітей в тому, що окуповані Росією українські території належать Росії.

Під час заходів перед українськими дітьми з окупованих територій часто виступають Білоруські громадські діячі та чиновники, які просувають антиукраїнську та проросійську ідеологію. Наприклад, 13 квітня 2023 року в таборі «Дубрава» відбулася зустріч дітей з політичним коментатором Аляксандром Шпакоускі та першим секретарем

«Важко в навчанні – легко в бою» – це відома максима, що приписується Александру Суворову, генералу Російської імперії, і наразі використовується російською пропагандою та у військових училищах. Тадеуш Костюшко, державний діяч і військовий лідер США і Польщі, охарактеризував військові дії Суворова так: «Те, що Суворов називав перемогою, було вбивством невинних, проявом неконтрольованої жорстокості, яку жоден солдат із честю не міг би виправдати».

Зображення 2. Курсанти 6-го взводу кадетського корпусу О. Захарченка, окупований Донецьк.

Дата: Місяць у джерелі не вказано, 2024 рік | Джерело: Профіль РБОУ «Школа № 4 – кадетський корпус ім. О. Захарченка» на порталі «Госуслуги»

Зображення 3. Діти з окупованих районів Донецької області, Мінськ, військова частина 3214 Міністерства внутрішніх справ.
Дата: Червень 2022 року | Джерело: Конфіденційні дані, передані БЕЛПОЛОм

Білоруського республіканського союзу молоді Аляксандром Лукьяну³⁷. Шпакоускі перебуває в українському списку санкцій за підтримку російського вторгнення в Україну й ідеї розміщення ядерної зброї в Білорусі, а Білоруський республіканський союз молоді, який очолює Лукьяну, є молодіжним ГОНГО, пов'язаним з Лукашенком.

Інший приклад: співачки Валянціна Лукуц-Груздьова та Аляксандра Кузняцова-Груздьова під час виступу на концерті в таборі «Дубрава» заявили у зверненні до дітей, що вони бажають, щоб президенти США та України померли, а Росія окупувала всю територію України³⁸. Представники Комуністичної партії Білорусі також зустрічалися з дітьми з окупованих територій Донецької та Луганської областей, розповідали їм про «нові регіони Росії»³⁹.

Діти з окупованих територій також беруть участь у пропагандистських заходах, що просувають кремлівську версію Другої світової війни. Серед них схвалені Кремлем святкування 9 травня, «Дня Перемоги» – нагоди, яку Путін використовує як інструмент для просування власного лідерства та військових цілей⁴⁰. День Перемоги й інші події, пов'язані з Другою світовою війною, використовуються російським і білоруським режимами для виправдання війни в Україні: пропагандисти стверджують, нібито повномасштабне вторгнення є сучасною версією радянської битви проти нацистів. Викладання дітям цих наративів – частина ширшої русифікації дітей та дій, спрямованих на стирання їхньої української ідентичності.

2.2. Експлуатація українських дітей у пропаганді

Українські діти під час перебування в Білорусі стають інструментами пропаганди, що призводить до їхньої ретравматизації.

У сюжетах білоруських ЗМІ діти розповідають на камеру про обстріли та поранення, яких зазнали вони або їхні родичі. Журналісти переважно ставлять навідні запитання, пов'язані з травматичними темами: обстріли, відчуття дітей у контексті військових дій, чи є «вбиті вікна» нормою тощо⁴¹. Наполегливі розпитування журналістів, що вимагають детального пригадування та відтворення травматичних подій, неодноразово доводять дітей до сліз⁴².

Окрім представлення «дитячих історій», влада та організатори використовують дітей для трансляції пропагандистських наративів. На білоруському телебаченні діти використовують терміни російської пропаганди, наприклад, називаючи повномасштабне вторгнення в Україну «спеціальною військовою операцією». Вони також стверджують, що «українські бойовики хаотично обстрілюють місто», «Маріуполь починає відроджуватися» і «Росія намагається рятуює». Діти також називають себе «російськими дітьми». В одному з сюжетів інтерв'юєрка прямо запитав українського хлопчика на камеру, чи пішов би він на війну, якби був старшим. Хлопчик відповідає, що пішов би, тому що «Україна прийшла на мою землю і вбиває таких, як я»⁴³.

Зйомки дітей у пропагандистських цілях відбуваються з абсолютним ігноруванням приватності. У деяких сюжетах на відео згадується й підписується справжнє ім'я та прізвище дитини, а також інші персональні дані: місто, звідки дитина приїхала, і її вік. Іноді зображені інші матеріали, за якими можна легко ідентифікувати конкретну дитину⁴⁴.

2.3. Мілітаризація: підготовка нових російських солдатів

Характерною особливістю російської окупації території України й переміщення українських дітей на територію Росії є залучення українських дітей до воєнізованих молодіжних організацій і пропаганда служби в Збройних силах Росії⁴⁵. З огляду на те, що мілітаризація спрямована на підготовку та вербування дітей для майбутньої служби в російських військових організаціях, мілітаризація під час перебування дітей у Білорусі переважно проявляється в екскурсіях і зустрічах з правоохоронними органами, військовими або воєнізованими молодіжними організаціями Білорусі.

Наприклад, культурна програма для дітей з Донецька й Маріуполя, які перебували в санаторії «Волма» в Білорусі в червні 2022 року, включала відвідування Хатинського меморіального комплексу білорусів, які загинули під час Другої світової війни, та відвідування військової частини 3214 Міністерства внутрішніх справ. Під час візиту військові організували для дітей екскурсію частиною та концерт на плацу, а кадети військової академії продемонстрували елементи рукопашного бою. На фотографіях з цього заходу діти тримають зброю, а один хлопчик у групі вдягнений у футболку з латинською літерою «Z» – символом, який широко використовується Кремлем для підтримки вторгнення в Україну⁴⁶.

У квітні 2023 року в таборі «Дубрава» діти з окупованих територій України зустрілися з членами Солігорського військово-патріотичного клубу «Родник»⁴⁷. Представники клубу були одягнені в стилізовану радянську військову форму часів Другої світової війни – ще один приклад використання наративів Другої світової війни в російсько-білоруській пропаганді.

У червні 2024 року Центр підготовки кадрів Міністерства внутрішніх справ (МВС) Білорусі провів концерт для дітей з Донецької

області, які проходили реабілітацію в центрі «Астрашыцкі Гарадок»⁴⁸.

Діти часто зустрічаються з представниками білоруських правоохоронних органів – наприклад, з інспекцією у справах неповнолітніх районного відділу внутрішніх справ та Головного управління боротьби з організованою злочинністю та корупцією, а також з військовими з військової частини 3214 Міністерства внутрішніх справ Білорусі⁴⁹. Програма таких заходів зазвичай дуже схожа: чиновники проводять дітям екскурсію, показують їм зброю і вчать, як нею користуватися.

Білоруська влада за можливості організовує зустрічі з представниками військових частин або військових кафедр вищих навчальних закладів. Діти з Северодонецька та Лисичанська, які поверталися до своїх домівок в окупованій Україні у жовтні 2023 року, на залізничному вокзалі в Гомелі зустрілися з кадетами військово-транспортного факультету Білоруського державного університету транспорту⁵⁰.

Примусова участь у мілітаризованій пропаганді, яку білоруська влада впроваджує в Білорусі за російським зразком, охоплює також дітей на окупованих територіях України. Окупаційна влада записує відео, наприклад, як діти з Горлівки «дякують» білоруському МВС. На відео діти імітують військові жести та наспівують рядки з пропагандистської пісні⁵¹.

Серед груп дітей у Білорусі є також ті, яких російська влада вже піддала мілітаризації. Наприклад, з вересня до жовтня 2022 року в таборі «Дубрава» перебувала п'ятнадцятирічна Софія Зельковська з Донецької області, яка стала учасницею російського національного молодіжного військового руху. У 2023 році вона побувала в таборі «Факел» під Смоленськом у Росії. А сімнадцятирічна Мирослава Запорожець, яка стала членкинею «Движения Первых», ще одного російського молодіжного руху, перебувала в Новополицьку з вересня до жовтня 2023 року і брала активну участь у пропагандистських сюжетах.

Цілком імовірно, що такі можливості для подорожей використовують як форми заохочення або винагороди для вже мілітаризованих дітей, які перебувають в установах на окупованій території України. Вирушаючи в такі поїздки, ці вже мілітаризовані діти можуть слугувати додатковим фактором впливу на однолітків, до яких вони приєднуються в Білорусі.

2.4. Модель мілітаризації: Кадетський корпус імені Захарченка

Одним з найяскравіших прикладів мілітаризації українських дітей є Кадетський корпус імені Захарченка, який має зв'язки з урядом Білорусі й Фондом Аляксея Талая⁵².

Кадетський корпус імені Захарченка (далі – кадетський корпус) був створений у Донецьку у 2017 році, ще за життя Олександра Захарченка, першого ватажка так званої «Донецької народної республіки» (ДНР), за його особистою ініціативою⁵³. За словами директорки кадетського корпусу Оксани Целіковської, метою створення корпусу було «повернути дітей до школи»⁵⁴. Тож цілі мілітаризації були встановлені для дітей з окупованих районів Донецької області ще до повномасштабного вторгнення у 2022 році.

Окупаційна влада використовує кадетський корпус для створення ілюзії елітної системи освіти. Станом на 2024 рік корпус налічував близько 200 дітей, як хлопчиків, так і дівчаток, деякі з них були першокласниками⁵⁵. За словами директорки, авторитет кадетського корпусу створюється «високою якістю освіти та рівнем патріотичного виховання»⁵⁶. Діти, які відвідують з першого по четвертий клас, називаються прокадетами і носять військову форму⁵⁷. Целіковська зазначає, що в ліцеях та військових училищах навчаються лише хлопці, а кадетами можуть бути як хлопці, так і дівчата⁵⁸. Стаття 51 Четвертої Женевської конвенції передбачає, що «окупаційна держава не може примушувати осіб, які перебувають під захистом, служити в її збройних або допоміжних силах»⁵⁹. Розміщення українських дітей з окупованих територій у військових закладах, таких як кадетські корпуси, може становити порушення статті 51, оскільки може бути спрямоване на підготовку

Ілюстрація 4. Переміщення дітей (переважно кадетів з кадетського корпусу ім. Захарченка) по території Білорусі та Росії

1. Кадетський корпус О. Захарченка в Донецьку;
2. Табір професійної підготовки «Смена» під Анапою;
3. Фестиваль «Кадетська симфонія» – Уварово, Тамбовська область, Росія;
4. Санкт-Петербурзький військово-морський інститут;
5. Табір «Кристал» у Барнаулі;
6. Літня професійна школа у Вологді. Вранці були підняті як російський, так і білоруський прапори;
7. Кадетський корпус О. Захарченка – Новосибірськ;
8. Військово-патріотичний конгрес «Мещерські зорі» – Володимирська область, Росія;
9. Подорож Росією в рамках проекту «Герої з нашого двору!», а саме – Тюменю;
10. Сходження на Ельбрус;
11. АНО «Школа сучасного мистецтва» в Московській області;
12. Чуваський кадетський корпус – Чебоксари, Чуваська Республіка;
13. 20-та Спартакіада Союзної держави в Мінську, Республіка Білорусь;
14. Зустріч з членами білоруських молодіжних військово-патріотичних організацій – Мінськ;
15. Відвідування Брестської фортеці-героя – Брест, Республіка Білорусь;
16. Суворовський всеросійський спортивний фестиваль – Крим, Алушта;
17. Військово-патріотичний фестиваль «Пост №1» – Краснодар;
18. Парад Перемоги – Волгоград.

їх до майбутнього призову в російську або білоруську армію.

Спроби мілітаризувати дітей та ідеологічно формувати їх через кадетські корпуси присутні не лише у шкільному навчанні, а й у позашкільних заходах. Кадети беруть участь у багатьох заходах, присвячених «вшануванню пам'яті» (російському наративу про Другу світову війну й участь у ній Радянського Союзу). Вже кілька років поспіль кадети проводять тематичний конкурс муралів «Малюємо перемогу разом», а також беруть участь у заходах, присвячених дню початку війни в Радянському Союзі та 80-річчю визволення Донбасу. Вони також брали участь в акції «Георгіївська стрічка» – вшануванні пам'яті жертв Другої світової війни, яку Кремль використав для посилення підтримки вторгнення в Україну⁶⁰, і чергували в День пам'яті жертв злочинів проти радянського народу, скоєних нацистами та їхніми поплічниками – привід, який Кремль використав так само.

Поїздки кадетів до Білорусі також відігравали певну роль в ідеологічній індоктринації й мілітаризації. У Білорусі кадети відвідали ще одне важливе для контексту Великої Вітчизняної війни місце – Брестську фортецю⁶¹. Фонд Аляксея Талая побудував пам'ятник в рамках проєкту «Жива пам'ять вдячних поколінь», інші локації якого кадети також відвідали⁶². Ці візити вписуються в той самий наратив мілітаризації.

Кадети також зустрічаються з тими, хто брав участь у бойових діях на боці Росії або СРСР у різних війнах: демобілізованим студентом з Донецької області, новосибірськими козаками, які воюють на Донбасі, матір'ю «Героя Росії», який загинув під Херсоном, членами організацій «Боевое братство» й «Офицеры России»⁶³.

Під час навчання та позакласних заходів вихованців кадетського корпусу оточують численні ідеологічні маркери, покликані підкреслити, що вони є росіянами і водночас громадянами так званої «ДНР». У кадетському корпусі відзначають так званий «День повернення ДНР» до складу Росії й урочисте підняття російського прапора⁶⁴. Під час посвяти в кадети діти проголошують: «Я служу Російській Федерації і кадетському корпусу»⁶⁵. Урочистий захід «Я – майбутній кадет» відбувається на тлі банера з написом «Російський загальновійськовий союз»⁶⁶.

Водночас кадети вшановують «героїв Донбасу», відзначають десяту річницю утворення «ДНР», пишуть диктант «Пам'ять Донбасу з 2014» і беруть участь у фотосесії з бойовиками «ДНР»⁶⁷.

Діти з'являються на російському телебаченні та в соціальних мережах, повторюючи нав'язані їм наративи. Одна дитина склала вірш під назвою «ФСБ – наш надійний оплот». Інші висловлюють бажання «стати спецназівцями» і співають ідеологічні пісні⁶⁸.

Зображення 4. Українські діти, які зараз є вихованцями кадетського корпусу О. Захарченка, з військовослужбовцями 345-го окремого гвардійського повітряно-десантного полку ЗС РФ, Уварово (Тамбовська область, Російська Федерація).

Дата: Травень 2023 року | Джерело: [Офіційний Telegram-канал кадетського корпусу О. Захарченка](#)

Зображення 5. Діти з окупованих районів Донецької області з представником військової частини 3214 Міністерства внутрішніх справ у Мінську, Білорусь.
Дата: Червень 2022 року | Джерело: Конфіденційні дані, передані БЕЛПОЛОм

Ідеологічна підготовка, отримана під час навчання, також впливає на їхній життєвий вибір. Олег Крюченков, випускник кадетського корпусу 2023 року, який обрав кар'єру в російській армії, брав участь у «Параді Перемоги» в Москві на Красній площі у 2024 році⁶⁹. Ще один випускник корпусу 2023 року, Даниїл Ольмезов, брав участь у «Параді Перемоги» у Волгограді 2024 року⁷⁰.

Кадетський корпус та Аляксей Талай об'єднані не лише ідеологією, а й зв'язками в окупаційній адміністрації Донецької області. Наприклад, вони тісно співпрацюють з організацією Ольги Волкової «Дельфіни»⁷¹. Діти з «Дельфінів» і кадети взяли участь у спільному ідеологічному флешмобі до Дня Перемоги у 2023 році, а офіційний Telegram-канал Кадетського корпусу регулярно робить репости з каналу Волкової⁷². Адміністрація Кадетського корпусу та Фонд Аляксея Талая мають давню історію співпраці. На стінах будівлі кадетського корпусу розміщена символіка Фонду Талая⁷³. Офіційний Telegram-канал Кадетського корпусу репостить матеріали зі сторінки Талая⁷⁴.

З 2021 року кадети та їхні вчителі також беруть участь у поїздках до Білорусі під керівництвом Фонду Талая. Минулоріч Альона Левицька, тодішня викладачка кадетського корпусу, супроводжувала дітей у їхній першій поїздки до Білорусі в табір «Зубраня»⁷⁵. Відтоді вона кілька разів на рік возила кадетів до Білорусі⁷⁶. Станом на 2024 рік Левицька вже не викладачка кадетського корпусу, а «радниця директора

департаменту освіти»⁷⁷ окупаційної влади Донецька, якій доручено індоктринувати учнів описаною прокремлівською ідеологією⁷⁸. Кілька інших співробітників кадетського корпусу, серед них викладачка-бібліотекарка Інна Косарицька, регулярно супроводжують дітей до Білорусі⁷⁹.

Ці кадети часто є не лише об'єктами мілітаризації та ідеологічної індоктринації, а й її акторами. Наприклад, курсанти знялися у кліпі пропутінської співачки Юлії Чичеріної⁸⁰. Під час візиту до Білорусі курсанти зустрілися з членами білоруських військових і патріотичних клубів та білоруськими кадетами⁸¹. Окупаційна влада транслувала заяви курсантів, які відповідають російському ідеологічному наративу про «жахи війни, які Україна принесла на Донбас»⁸².

Кадети, які часто відвідували Білорусь і Росію, з'являються в ЗМІ з пристрасними ідеологічними заявами, що свідчить про успішність зусиль з індоктринації. Анастасія Хаунова, яка відвідала Білорусь і Росію як кадетка, очолює волонтерську кадетську бригаду «Єдиничка», яка відправляє допомогу російським військовим⁸³. В одному з відео вона виголошує ідеологічну промову про свою діяльність і називає Росію «нашою великою батьківщиною»⁸⁴. В іншому відео Рафік Султанов, випускник 2024 року, який кілька разів бував у Білорусі та пів року навчався в Новосибірському кадетському корпусі, читає вірш Александра Пушкіна «Наклепникам Росії», що його часто використовує сучасна Російська Федерація для виправдання війн, які вона розпочинає⁸⁵.

Розділ 3.

Як білоруський режим організовує й фінансує переміщення, перевиховання та мілітаризацію українських дітей

Щоб зрозуміти роль і місце білоруської влади в системі переміщення, перевиховання та мілітаризації українських дітей, необхідно визначити основних організаторів цього процесу, їхні зв'язки між собою і джерела фінансування.

Окупаційні адміністрації відіграють вирішальну роль у переміщенні українських дітей з окупованих територій. Аляксей Талай підкреслив їхню роль, підтвердивши, що він діє у співпраці з цими структурами⁸⁶.

Прикладом представника окупаційної адміністрації, який сприяє цьому процесу, є Михайло Крушаков, так званий «перший заступник міністра освіти і науки» Донецької окупаційної влади. В офіційному листі

Крушаков пише про «виїзд дітей пільгових категорій» на «відпочинок» до табору «Дубрава» в Білорусі й просить директорку школи № 4 Оксану Целіковську скласти списки дітей віком від шести до п'ятнадцяти років для відправки в цю поїздку⁸⁷.

Очільник окупованого Мелітополя Володимир Рогов не приховує своєї причетності до вивезення дітей, заявляючи у своєму Telegram-дописі, що із Запорізької області до Білорусі було відправлено 100 дітей⁸⁸.

Директорка Антрацитівської корекційної школи Ольга Теличко підкреслила, що діти поїхали з нею «за наказом Міністерства освіти Луганської Народної Республіки»⁸⁹.

Зображення 6. Аляксей Талай зустрічається з дітьми з окупованого Донецька в реабілітаційному центрі «Астрашцькі Гарадок» у Мінській області, Білорусь.

Дата: 1 серпня 2023 року | Джерело: [Malanka Media](#)

Рисунок 5. П'ять категорій співучасників

Зображення 7. Президент Росії Володимир Путін нагороджує Аляксея Талая орденом Дружби в Кремлі, Москва. Дата: Травень 2024 року | Джерело: [Офіційний сайт президента Російської Федерації](#)

З червня 2024 року Талай вперше зустрівся з головою окупаційної адміністрації Донецької області Денисом Пушиліним, пообіцявши продовжити «оздоровлення дітей Донбасу»⁹⁰.

3.1. Переміщення, перевиховання та мілітаризація українських дітей у Білорусі

Білоруська влада повністю підтримує переміщення дітей з окупованої частини України на територію Білорусі. Про це свідчать не лише документи, підписані на рівні Союзної держави, про які йтиметься нижче, а й інфраструктура, яка використовується для організації прибуття, перебування та ідеологічної індоктринації дітей. Білоруська державна влада, починаючи від Лукашенка і закінчуючи представниками регіональної влади й державних установ, залучена до організації процесу переміщення, перевиховання та мілітаризації.

У серпні 2023 року під час візиту до Мінського аеропорту та Мінського заводу цивільної авіації № 407 Лукашенко заявив, що підтримка та «реабілітація» «дітей Донбасу»

Зображення 8. Українські діти, які зараз є вихованцями кадетського корпусу О. Захарченка, беруть участь в уроці «до 106-ї річниці створення органів державної безпеки Донбасу» в окупованому Донецьку. Дата: Травень 2024 року | Джерело: [Офіційний Telegram-канал кадетського корпусу О. Захарченка](#)

триватиме. Він також підтвердив домовленість з Володимиром Путіним щодо фінансування цієї кампанії з бюджету Союзної держави⁹¹. При цьому він підкреслив, що Аляксей Талай займається питанням українських дітей. У жовтні 2023 року сам Талай вкотре наголосив на підтримці його діяльності Лукашенком⁹².

Державні підприємства володіють усіма таборами та санаторіями, де перебувають діти. ВАТ «Беларуськалий», державна гірничодобувна компанія, володіє дитячим оздоровчим табором «Дубрава»⁹³. Санаторій «Волма» є відомчим санаторієм державного транспортного підприємства «Мінсктранс»⁹⁴. Власник санаторію «Залатяя пяскі» – будівельна компанія ВАТ «Гомельпромбуд»⁹⁵. Республіканська дитяча лікарня медичної реабілітації «Астрашыцкі Гарадок» є державним медичним закладом.

У заходах з дітьми беруть участь співробітники білоруської поліції, від інспекції у справах неповнолітніх до внутрішніх військ⁹⁶. Участь поліції також свідчить про державне спонсорство індоктринаційних заходів.

Місцеві білоруські чиновники також активно працюють з дітьми з окупованих територій

України. Міська влада Новополюцька дала дозвіл і погодила перебування дітей з Лисичанська в Новополюцьку з листопада до грудня 2023 року. До цієї справи були причетні заступник голови виконкому Новополюцької міської ради з соціальних питань Андрій Адзіночкін, голова Новополюцької міської ради депутатів Олег Буєвіч і голова виконкому Новополюцької міської ради Зьміцер Демідау⁹⁷. Крім того, була залучена директорка Новополюцької гімназії № 2 Таццяна Лубінская, оскільки діти під час перебування в Білорусі навчалися в цьому навчальному закладі. Серед державних компаній, які спонсорували візит дітей, був і нафтопереробний завод «Нафтан», який з 3 липня 2022 року перебуває під оновленими європейськими санкціями⁹⁸. Цілком імовірно, що директорка готельного комплексу «Новополюцьк» Наталья Полякова, яка фігурувала в сюжеті ЗМІ про перебування дітей у Білорусі, також залучена в процес⁹⁹.

В іншому випадку Віталій Уткін, член Палати представників Національних зборів Білорусі, зустрів дітей з Горлівки, які в березні 2023 року їхали на музичний фестиваль до Мінська, на пероні в Гомелі¹⁰⁰. Мінський міськвиконком також підтримав візит дітей з Горлівки до військової частини 3214¹⁰¹.

6 жовтня 2023 року Уткін, а також представники СП ВАТ «Спартак» (кондитерської фабрики), машинобудівної фірми «Салео-Гомель», філії мережі громадського транспорту в Гомелі (Автобусний парк № 6), студенти Білоруського державного університету транспорту та члени Білоруського республіканського союзу молоді супроводжували 40 дітей з Северодонецька й Лисичанська в різні локації¹⁰².

Губернатор Могильовської області Анатолій Ісачанка висловив підтримку ідеї «оздоровлення дітей Донбасу в Білорусі», запросивши групу дітей до Могильова¹⁰³.

Заступник голови Брестського обласного виконавчого комітету Вадзім Краучук і голова виконавчого комітету Юрій Шулейка зустріли дітей з Докучаєвська та Маріуполя, які прибули до Брестської області 30 жовтня 2023 року¹⁰⁴. Шулейка вручив дітям солодощі.

У грудні 2023 року представники Гомельського й Могильовського виконавчих комітетів, зокрема заступник голови Гомельського виконкому Дмитрій Алейніков, зустрічали на залізничному вокзалі в Гомелі дітей з Антрацитівської корекційної школи-інтернату¹⁰⁵. Заступник голови

Зображення 9. Українські діти з Горлівки, окупованого Донецька, відвідують військову частину 3214 Міністерства внутрішніх справ у Мінську, Білорусь. Дата: Грудень 2022 року | Джерело: Офіційний Telegram-канал Міністерства внутрішніх справ Республіки Білорусь

Могильовського міськвиконкому Валерій Малашко зустрів дітей у санаторії, де вони проживали під час перебування в Білорусі¹⁰⁶. Окрім губернатора Могильовської області, Талай також згадав Білоруську залізницю й Постійний комітет Союзної держави, які також сприяли прибуттю групи¹⁰⁷.

Алег Гайдукевич, лідер Ліберально-демократичної партії Білорусі й член Палати представників парламенту Білорусі, також публічно висловив підтримку ініціативам Талая¹⁰⁸. Варто також звернути увагу на підтримку Талая та його діяльності з боку Білоруського державного концерну з питань нафти та хімії («Белнафтахим»). Фонд Талая висловив подяку «Белнафтахиму» за підтримку і фінансову допомогу в реалізації «благодійних проєктів» фонду¹⁰⁹.

Білоруські державні ЗМІ також схвально висвітлюють ці візити, що є ще одним свідченням повної підтримки урядом вивезення дітей з окупованих регіонів України. Державні ЗМІ, такі як інформаційне агентство «БелТА», «АТН: новости Беларуси и мира», Національна державна телерадіокомпанія Республіки Білорусь («Белтелерадио») й телеканал «ОНТ» регулярно публікують пропагандистські фото- й відеоматеріали про «відпочинок та оздоровлення» дітей з окупованих територій. Крім того, подібні матеріали транслює інформаційне агентство «Спутник Беларусь», що входить до складу російської мультимедійної групи «Спутник 15»¹¹⁰.

3.2. Зв'язок і внесок білоруського режиму в реалізацію ширшої політики переміщення, перевиховання та мілітаризації, яку проводить Росія

Важливою фігурою у спільній кампанії Росії та Білорусі з переміщення та перевиховання дітей з окупованих територій України є Аляксей Талай та його Фонд. Базуючись у Білорусі, Талай бере активну участь у вивезенні дітей до таборів у країні, організовує для них «культурну програму» й фінансує цей процес.

Талай брав участь у створенні російського державного нарративу про нібито злочини Збройних сил України на Сході України, зокрема через роботу в парламентській комісії

Державної думи Росії¹¹¹. Він часто озвучує ці нарративи, наприклад, 27 жовтня 2023 року під час участі у форумі й фестивалі сімейних династій «Віра, Надія, Любов» у російському місті Суздаль Талай говорив про «злочинний київський режим» і «нові регіони Російської Федерації»¹¹².

БІОГРАФІЧНА ДОВІДКА: Аляксей Талай – білоруський паралімпієць, засновник фонду Талая (wetogether.by). Метою фонду є допомога людям з інвалідністю та дітям, які не мають батьків або позбавлені батьківського піклування. Талай є палким прихильником режиму Лукашенка в Білорусі, а також режиму Путіна в Росії. Він підтримує тісні особисті та ділові стосунки з представниками білоруського та російського урядів, а також їхніми регіональними представниками. Талай є однією з центральних дійових осіб у переміщенні українських дітей до Білорусі та забезпеченні їхньої участі у програмах перевиховання та мілітаризації.

Аляксей Талай називає посла Росії в Білорусі Бориса Гризлова «великим другом» і в жовтні 2023 року вручив йому нагороду від свого фонду за підтримку реалізації й розвитку проєкту гуманітарної допомоги «З любов'ю з Білорусі – сім'ям Донбасу»¹¹³. Гризлов у жовтні 2023 року висловився на підтримку передавання дітей до Білорусі, а також засудив «західних дипломатів» за відмову приєднатися до пропагандистської зустрічі в Білорусі між представниками дипломатичних місій західних країн і українськими дітьми з окупованих територій¹¹⁴.

8 листопада 2023 року Путін підписав указ про нагородження Аляксея Талая орденом Дружби «за заслуги у зміцненні дружби і співробітництва між народами, плідну діяльність зі зближення, взаємозбагачення культур націй і народностей». 30 травня 2024 року Талай отримав орден безпосередньо з рук Путіна¹¹⁵.

12 жовтня 2023 року Талай взяв участь у форумі в Національній бібліотеці Білорусі під назвою «Історія заради майбутнього: Росія та Білорусь». Під час свого виступу він представив пропагандистські нарративи «русского міра» про «єдину Вітчизну»¹¹⁶. Саме на цьому форумі Аляксей Талай і його фонд започаткували співпрацю з Російським домом у Гомелі, російською організацією, що фінансується державою і базується в Білорусі¹¹⁷.

Зображення 10. Українські діти, що наразі навчаються у кадетському корпусі О. Захарченка, в Амвросіївському реабілітаційному центрі, Ростов-на-Дону, Російська Федерація.
Дата: Грудень 2023 року | Джерело: [Офіційний Telegram-канал Кадетського корпусу ім. О. Захарченка](#)

Талай також налагодив зв'язки з російською місцевою владою, беручи участь у муніципальних заходах і заручившись підтримкою свого фонду. 20 листопада 2023 року Міністерство соціальної політики Росії організувало зустріч Талая з місцевою молоддю, кадетами й ветеранами в Нижньому Новгороді¹¹⁸. 21 листопада 2023 року Талай зустрівся з губернатором Нижньогородської області Глебом Нікітіним. У своєму Telegram-каналі губернатор написав, що подарував Фонду Талая автомобіль для перевезення гуманітарних вантажів¹¹⁹. Талай також відвідав Раду ділового співробітництва Білорусі та Нижньогородської області Росії і провів кілька мотиваційних зустрічей, зокрема з військовослужбовцями, які брали участь у вторгненні в Україну¹²⁰. У грудні 2023 року Талай взяв участь у пресконференції, присвяченій співпраці у сфері патріотичного виховання між Білоруссю та Нижнім Новгородом¹²¹.

Ініціативи Талая з «порятунку дітей, вивезених із зони бойових дій» підтримує Юлія Лозанова

(Вітязева), співвласниця медіакомпанії NewsFront в окупованому Криму, яка потрапила під санкції США, Австралії, України та інших країн за пропаганду¹²². У листопаді 2023 року український суд заочно засудив Лозанову (Вітязеву) до 11 років позбавлення волі за співпрацю з Росією та виправдання російської агресії¹²³.

Представники російської держави також висловили пряму підтримку переміщенню дітей до Білорусі. Зокрема, співробітники Генерального консульства Росії в Гродно (Білорусь), включно з генеральним консулом Юрієм Соломінім, були присутні на зустрічі з дітьми з окупованих територій Херсонської області, які відвідали Білорусь у березні 2024 року¹²⁴. Віцеконсул також записав окреме відео на підтримку поїздки дітей до Білорусі¹²⁵. За повідомленнями білоруських ЗМІ, голова Ради Республіки Національних зборів Білорусі Наталья Кочанова та спікерка Ради Федерації Росії Валентина Матвієнко підтримали «реабілітацію» групи дітей, які прибули до Гомеля 8 травня 2024 року з окупованих

районів Донецької та Луганської областей¹²⁶. Раніше білоруський телеканал новин ОНТ повідомив, що проєкт був підтриманий Союзною державою і Лукашенком¹²⁷.

Також варто зазначити, що 17 листопада 2023 року Талай був запрошеним спікером в Югрі в Ханті-Мансійському автономному окрузі Російської Федерації на форумі «Громадянські ініціативи регіонів 60-ї паралелі»¹²⁸. Губернаторка регіону Тамара Комарова, яка перебуває під українськими санкціями, організовує ймовірну депортацію та переміщення українських дітей до Югри та Ханті-Мансійського округу, що робить регіон одним із головних центрів цієї діяльності в Росії¹²⁹.

3.3. Роль Союзної держави у переміщенні, перевихованні та мілітаризації українських дітей

Безпосередня участь Союзної держави у переміщенні та перевихованні українських дітей розпочалася у 2022 році й триває у 2024 році. Апарат Постійного комітету Союзної держави надавав послідовну фінансову й організаційну підтримку ініціативі на різних рівнях. Про це свідчить, зокрема, лист держсекретаря Постійного комітету Дмитрія Мезенцева від березня 2023 року на ім'я голови ВАТ «Російські залізниці» Олега Белозьорова. Мезенцев не тільки просить Белозьорова організувати проїзд дітей з тимчасово окупованих районів України до Білорусі, а й посилається на те, що «Російські залізниці» вже робили це у 2022 році. Далі він посилається на рішення президентів Росії та Білорусі систематично надавати гуманітарну допомогу дітям із так званих «Донецької та Луганської народних республік»¹³⁰. Мезенцев у своїй заяві у вересні 2022 року послався на рішення Міхаїла Мішустіна, який є одночасно головою уряду Російської Федерації та головою Ради міністрів Союзної держави. У своїй заяві Мезенцев повідомив, що Мішустін схвалив використання «Російських залізниць» для «реабілітації» дітей у білоруських санаторіях¹³¹. Матеріал підтверджує систематичну практику вивезення українських дітей на територію

Білорусі, до якої Лукашенко закликав у вересні 2021 року в указі¹³².

У бюджеті Союзної держави термін «гуманітарна допомога» використовується для позначення витрат на переміщення дітей з окупованої території України до Республіки Білорусь. Згідно з постановами Ради міністрів Союзної держави та Вищої державної ради Союзної держави, на цю діяльність у 2022 році було виділено до 29 000 000 російських рублів (334 000 доларів США), а в 2023 році – до 20 000 000 російських рублів (230 400 доларів США)¹³³. На засіданні Вищої державної ради Союзної держави в січні 2024 року питання фінансування «гуманітарної допомоги» було одним із головних¹³⁴. У червні 2024 року Дмитрій Мезенцев заявив, що «допомога республікам Донбасу» з боку Союзної держави триватиме й надалі¹³⁵.

У жовтні 2022 року сюжет провладного телеканалу «Россия-1» підтвердив, що в бюджеті Союзної держави передбачено фінансування перевезення та перебування дітей з окупованих територій України¹³⁶.

Станом на початок листопада 2023 року в маєтку Романових у Мінській області, який білоруська влада передала Фонду Аляксея Талая для створення реабілітаційного центру для дітей, які отримали травми внаслідок війни, тривала підготовка до реконструкції¹³⁷. Талай називає свій проєкт унікальною союзною програмою з реабілітації дітей і стверджує, що до першої групи увійдуть діти з України та Білорусі¹³⁸. 14 листопада 2023 року на сайті Союзної держави було опубліковано статтю про новий реабілітаційний центр, що відображає підтримку цієї ініціативи¹³⁹. У січні 2024 року Талай зустрівся з заступницею держсекретаря Союзної держави Єленою Богдан, білоруським міністром освіти Андреем Іванцем та його заступником Александром Кадлубаєм, а також головою президії Національної академії наук Білорусі Владіміром Гусаковим, щоб обговорити центр¹⁴⁰.

Крім того, 6 грудня 2023 року Талай взяв участь у медіафорумі «Молодь за Союзну державу», під час якого учасники розглянули виховання молоді відповідно до російських наративів, інтеграції й синхронізації освітніх програм у Росії та Білорусі. На форумі були присутні офіційні особи з обох країн¹⁴¹.

Розділ 4.

Правові висновки

Переміщення, перевиховання, політична індоктринація та мілітаризація українських дітей, вивезених до Білорусі, порушує основоположні права, закріплені в Конвенції ООН про права дитини (КПД) і Міжнародному пакті про громадянські й політичні права (МПГПП). Серед іншого, політична індоктринація та перевиховання українських дітей, примус українських дітей до відмови від своєї ідентичності, батьківщини, культури й мови досягають рівня нелюдського поводження та психологічних тортур. Це порушує найкращі інтереси дитини.

Білоруська держава, як сторона КПД і МПГПП, несе відповідальність за ці серйозні порушення. Паралельно з цим, посадові особи Білорусі та Союзної держави несуть індивідуальну кримінальну відповідальність.

Тривалі руйнівні наслідки російської державної політики, спрямованої на викорінення української національної ідентичності, а також масштабність і систематичність дій винних осіб становлять склад кількох міжнародних злочинів, передбачених Римським статутом. Посадові особи Білорусі й Союзної держави діють як співучасники головних виконавців – посадових осіб Росії та російських окупаційних адміністрацій. Ці злочини, скоєні та скоординовані вищими посадовими особами Білорусі та Союзної держави, коли йдеться про переміщення українських дітей до Білорусі, повинні переслідуватися МКС, зокрема, через доведення їхнього зв'язку зі **злочином переслідування** на дискримінаційній основі, як це визначено в Римському статуті. Для того, щоб довести вчинення злочину переслідування, необхідно виявити його зв'язок з іншими злочинами, переліченими в Римському статуті МКС, до яких належать, зокрема, воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид. Це дає змогу визначити злочин переслідування, водночас встановивши його зв'язок із низкою інших злочинів, зібраних іншими документаторами в рамках цього ж узагальнювального поняття.

Враховуючи фактичні обставини, докази, зібрані документаторами цього звіту, а також первинні висновки психологів, які працювали з поверненими українськими

дітьми, і їхню оцінку психологічного стану дітей, можна говорити про наявність проявів **злочину геноциду** (заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або психічних травм, насильницька передача дітей з однієї групи в іншу), **злочинів проти людяності** (катування, інші форми нелюдського поводження, що завдають сильних страждань або фізичної чи психічної шкоди), а також низки **воєнних злочинів** (катування або нелюдське поводження, сильні страждання, протиправна депортація або переміщення)¹⁴². Хоча кваліфікація таких злочинів буде можлива в кожному конкретному випадку, автори звіту переконані, що в контексті індоктринації та мілітаризації українських дітей було вчинено злочин дискримінаційного переслідування, який можна пов'язати з низкою воєнних злочинів, злочинів проти людяності, перерахованих вище, та злочином геноциду.

4.1. Порушення основоположних прав і свобод дитини в контексті відповідальності білоруської держави за механізмами ООН

Перевиховання українських дітей на території Білорусі ґрунтується на непрямій дискримінації, яка заборонена на загальному рівні відповідно до статті 2 КПД та статті 26 МПГПП¹⁴³. Білоруська влада, ЗМІ та члени залучених організацій наполягають на тому, що до українських дітей ставляться так само, як і до білоруських, хоча вони живуть у різних умовах і мають різний правовий статус. Українські діти користуються особливими гарантіями як цивільні особи з окупованої території та іноземні громадяни, що надає їм додаткові права. Тоді як білоруські діти можуть зберігати свою національну ідентичність, як це передбачено статтею 8 КПД, українські діти свідомо і цілеспрямовано позбавлені цього права на ідентичність, «що є необхідною умовою для реалізації всіх інших прав дитини»¹⁴⁴.

У кожному випадку переміщення українських дітей до Білорусі, поряд з порушенням

статті 8 КПД, наявне також порушення статті 30 КПД щодо права на користування своєю культурою, мовою, релігією, на захист від посягань на ідентичність, на прогресивне виховання, стійке не тільки з погляду його сталості, а й з урахуванням етнічного, культурного та мовного походження¹⁴⁵.

Політична індоктринація та мілітаризація, які є частиною «відпочинку» українських дітей в установах Білорусі, також є порушенням права дитини на свободу думки та на освіту.

Явний чи неявний примус українських дітей до відмови від своєї ідентичності, батьківщини, культури та мови спричиняє значні моральні страждання, які можуть бути неусвідомленими або лише частково усвідомленими дитиною. Ми стверджуємо, що пропаганда, спрямована на переконання українських дітей у тому, що їхні знання про Україну, її історію та політику не відповідають дійсності сягають межі нелюдського поводження та психічних тортур, які заборонені статтею 7 МПГПП, статтею 37 КПД та статтею 2 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (КПК).

З огляду на русифікацію й індоктринацію українських дітей у Білорусі, яка завдає значної шкоди ідентичності неповнолітніх, вбачаються ознаки порушення принципу найкращих інтересів дитини та, відповідно, статті 3 КПД. Ця обставина робить незаконною не лише русифікацію й індоктринацію неповнолітніх громадян України, а й їхнє переміщення на територію Білорусі. Це ще актуальніше для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Білоруська держава, як сторона КПД, МПГПП і КПК, несе міжнародну відповідальність за ці грубі порушення прав українських дітей на своїй території.

4.2. Елементи міжнародних злочинів у перевихованні українських дітей (за Римським статутом) та індивідуальна кримінальна відповідальність

Перевиховання українських дітей у таборах на території Білорусі має ознаки переслідування як злочину проти людяності за статтею 7(1)(h)

Римського статуту. У цій статті йдеться про злочинців, які переслідують «групу або спільноту як таку». Особи, перелічені в цьому звіті, переслідували групу українських дітей, а саме дітей з окупованих територій, за ознаками віку, національної ідентичності, місцем проживання та приналежності до особливо вразливої категорії (діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти з інвалідністю, діти з сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах через російську агресію).

Вивезення українських дітей до Білорусі, яке має на меті їхню політичну індоктринацію та мілітаризацію, є частиною широкомасштабного нападу Росії на українську національну ідентичність на окупованих територіях України. Ця атака, спрямована і на дорослих, і на дітей, супроводжується нав'язуванням російського громадянства, запровадженням російської навчальної програми в школах, залякуванням, насильницькими зникненнями, переслідуванням нелояльних до держави-окупанта цивільних осіб, депортаціями та переміщенням¹⁴⁶. Крім того, перевиховання українських дітей, вивезених до Білорусі, призвело до порушення низки фундаментальних прав і свобод дитини (на ідентичність, гуманне поводження, освіту, культуру, мову, релігію, свободу думки тощо), сукупний негативний вплив цих порушень становить дискримінаційне переслідування як злочин проти людяності.

Переміщення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, вказує на можливу кваліфікацію таких дій як примусового переміщення та депортації – воєнних злочинів за Римським статутом. Крім того, заборона виражати українську ідентичність і розмовляти українською мовою, а також політична індоктринація й мілітаризація освіти дітей можуть вважатися свідченням спрямування російськими та білоруськими представниками таких дій на часткове знищення української національної групи, яка перебуває під захистом Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (1948 р.). Як обговорювалося під час дебатів у Шостому комітеті ООН щодо Конвенції про геноцид, примусове переміщення дітей до групи, де вони отримують освіту, що відрізняється від освіти їхньої власної групи, з новими звичаями, новою релігією і, можливо, новою мовою, на практиці прирівнюється до знищення їхньої групи, майбутнє

якої залежить від цього покоління дітей. Це відображено в статті 6(e) про насильницьку передачу дітей з однієї групи в іншу як один з визначених актів злочину геноциду в Римському статуті і в статті 2(e) Конвенції про запобігання геноциду.

Розглядаючи політичну індоктринацію та мілітаризацію українських дітей у Білорусі крізь призму міжнародних злочинів, слід враховувати роль посадових осіб держави в реалізації єдиної політики Росії щодо ліквідації української ідентичності. Як співучасники, окремі білоруси, за наявності всіх ключових елементів, також можуть нести відповідальність за низку воєнних злочинів: депортація (статті 8(2)(a)(vii) та 8(2)(b)(viii) Римського статуту), напади на цивільне населення (стаття 8(2)(b)(i) Римського статуту), втягнення дітей у діяльність збройних груп або сил протилежної сторони (стаття 8(2)(a)(v) Римського статуту) та жорстоке поводження (стаття 8(2)(a)(ii)).

Питання згоди

Питання згоди на переміщення дітей до таборів перевиховання в Білорусі потребує ретельного вивчення. У деяких випадках батьки або інші законні представники підписували форми згоди на відвідування їхніми дітьми закладів, які їм представляли виключно як реабілітаційні табори або табори відпочинку. Ці батьки часто намагалися тимчасово захистити своїх дітей від згубних наслідків бойових дій, таких як авіа- й артилерійські обстріли, нестача їжі, що ускладнювалося обмеженими можливостями евакуації у прифронтових районах. Батьки зазвичай запевняли навіть пропагандистські ЗМІ, що давали згоду лише на тимчасове перебування та канікули, а не на політичну індоктринацію й мілітаризацію. В умовах обмеженого доступу до окупованих територій складно визначити, чи був кожен випадок надання згоди дійсно добровільним та усвідомленим, особливо з огляду на належність розуміння батьками змісту програми та її політизованих компонентів. Враховуючи те, що в інших випадках переміщення дітей до проросійських таборів перевиховання відбувалося під погрозами й примусом, достовірність батьківської згоди викликає сумніви. Контекст збройного конфлікту, що триває, обмежений доступ до інформації та оманливий характер цього переміщення, яке часто описується як тимчасовий «відпочинок», ще більше підриває легітимність батьківської згоди¹⁴⁷.

Випадки, коли батьки свідомо давали згоду на політичну індоктринацію та мілітаризацію своїх дітей у білоруських таборах, викликають серйозне занепокоєння щодо того, чи відповідає така згода найкращим інтересам дитини. Відповідно до Зауваження загального порядку № 17 Комітету ООН з прав людини, хоча КПД визнає життєво важливу роль батьків у вихованні дітей, держава повинна втручатися в ситуації, коли найкращі інтереси дитини ставляться під загрозу, особливо у випадках жорстокого поводження або відсутності піклування¹⁴⁸. В умовах депортації та дискримінаційного переслідування батьківська згода не може легітимізувати дії, які призводять до скоєння міжнародних злочинів проти українських дітей.

Білоруські чиновники як співучасники міжнародних злочинів

Представники Білорусі та посадовці Союзної держави не вчиняють міжнародних злочинів проти українських дітей самостійно. Вони виступають співучасниками головних виконавців: посадових осіб Росії та окупаційних адміністрацій, які ініціювали розробку й реалізацію політики ліквідації української ідентичності через перевиховання молодих українців з окупованих територій у мережі спеціальних закладів на території Росії, Білорусі та окупованого Криму.

Допомога й пособництво головному злочинцю є достатньою підставою для кримінальної відповідальності за статтею 25(3)(c) Римського статуту. Вона прямо передбачає типову форму такої співучасті – надання засобів для вчинення міжнародного злочину. Вивезення українських дітей для політичної індоктринації й мілітаризації в таборах та інших установах на території Білорусі, організація їх переміщення і перебування є достатніми «засобами» для того, щоб суттєво вплинути на реалізацію мети дискримінаційного переслідування українських дітей, а саме – перетворити їх на патріотів Росії та представників ідеології «руського міра», яку також пропагує білоруський режим.

Крім того, дії білоруських агентів є підтримкою й заохоченням вчинення злочину основними виконавцями¹⁴⁹. Представники Білорусі та чиновники Союзної держави неодноразово виступали з ініціативою перевиховання українських дітей, схвалювали відповідну російську політику і поширювали російські наративи серед вивезених дітей. За

це білоруські агенти були особисто винагороджені Владіміром Путіним, проти якого МКС 17 березня 2023 року видав ордер на арешт за депортацію українських дітей з наміром назавжди залишити їх під контролем Росії¹⁵⁰.

У світлі звинувачень, висунутих МКС проти Путіна та Львової-Бєлової, білоруські агенти та представники Союзної держави, які діють як пособники та підбурювачі, ймовірно, усвідомлюють, що їхня поведінка розглядається у міжнародному праві як

така, що порушує основоположні права і є злочином проти українських дітей. Дуже ймовірно, що вони знають про основні елементи цих злочинів, такі як насильницьке переміщення українців та їхнє перевиховання, які були засуджені Парламентською асамблеєю Ради Європи та Європейським парламентом¹⁵¹. Крім того, деякі зі співучасників вже були офіційно повідомлені про підозру і перебувають у санкційних списках за свою діяльність, пов'язану з депортацією та мілітаризованим перевихованням українських дітей¹⁵².

Висновки

Білоруський режим є співучасником російської політики переміщення, індоктринації й мілітаризації українських дітей через переміщення українських дітей з тимчасово окупованих територій України до Білорусі, починаючи з 2021 року, та впровадження російської моделі перевиховання і мілітаризації на території Білорусі. Це підтверджується кількома факторами.

1. Факти підтверджують висновок про те, що білоруський режим скопіював системний підхід російського уряду до переміщення українських дітей з метою знищення їхньої національної ідентичності. Аналізуючи випадки переміщення дітей, позбавлених батьківського піклування, дослідники виявили щонайменше три групи дітей, переміщення яких до Білорусі може кваліфікуватися як депортація.
2. Система освіти та «відпочинку», в яку потрапляють українські діти в Білорусі, орієнтована на поширення наративів російської пропаганди, спрямованих на демонізацію певних націй, зокрема, української. Заняття проводяться російською мовою, а українські діти постійно ідентифікуються як «росіяни» або «громадяни Росії» в рамках системи та в білоруських і російських державних ЗМІ, а також у публічних комунікаціях білоруських ГОНГО.
3. Окрім перевиховання, чіткою метою переміщення є мілітаризація українських дітей. Українські діти в білоруських установах регулярно піддаються пропаганді щодо служби в російських збройних силах, їм прославляють роль СРСР у Другій світовій війні, проводячи паралелі між цими діями і нинішньою російською війною проти України. Українські діти, які приєдналися до російських воєнізованих молодіжних організацій на окупованих територіях, будучи переміщеними до Білорусі, також самі стають об'єктами пропаганди.
4. Є п'ять категорій людей, причетних до переміщення, перевиховання та мілітаризації українських дітей: білоруські чиновники, російські чиновники, чиновники Союзної держави, окупаційна влада в Україні та представники білоруських ГОНГО.
 - a. Білоруські чиновники, як на центральному, так і на регіональному рівнях, схвалюють і підтримують цю політику, виділяють бюджетні кошти й забезпечують перебування дітей у державних установах, а також навчання в місцевих навчальних закладах і участь у пропагандистських «культурних» заходах.
 - b. Російські чиновники, окрім впровадження політики в Росії, підтримують і схвалюють участь білоруського режиму у переміщенні, перевихованні та мілітаризації українських дітей у Білорусі.
 - c. Чиновники Союзної держави, серед яких ті, хто також обіймають посади в білоруському та російському режимі, схвалюють і фінансують цю політику.
 - d. Окупаційна влада в Україні сприяє вербуванню груп українських дітей та поширенню пропаганди про переміщення, перевиховання та мілітаризацію цих дітей.
 - e. Представники білоруських ГОНГО та фондів, які ініціюють, організують і проводять кампанії з фінансування переміщення та перевиховання українських дітей.
5. Роль білоруських ГОНГО та фондів не можна недооцінювати. Вони діють за вказівкою і віддані білоруським державним органам та/або російській владі, зокрема на окупованій території України, і не вчинятимуть дій, які б суперечили державній політиці. Більше того, їхня діяльність, пов'язана з переміщенням та індоктринацією українських дітей, широко підтримується білоруськими урядовцями та/або російською та окупаційною владою і фінансується, серед іншого, державними

підприємствами Білорусі, які пов'язують свою діяльність з державною політикою.

6. З огляду на це, дії представників Білорусі та Союзної держави свідчать про пособництво Росії, головному виконавцю, у вигляді надання засобів для вчинення злочину, що є достатньою підставою для кримінальної відповідальності.
7. Політична індоктринація й мілітаризація українських дітей у Білорусі порушує

основоположні права й свободи дитини, зокрема право на свободу думки, право на освіту, право на користування своєю культурою, сповідування своєї релігії та використання рідної мови, а також право на захист від втручання у свою ідентичність. Крім того, перевиховання українських дітей на території Білорусі в умовах війни Росії проти України кваліфікується як дискримінаційне переслідування, що є злочином проти людяності.

Рекомендації

Вкрай важливо, щоб міжнародна спільнота об'єднала зусилля для протидії скоординованим, систематичним зусиллям білоруської та російської влади, спрямованим на переміщення, перевиховання та мілітаризацію українських дітей. Порушення проти українських дітей, перелічені в цьому звіті, є ще одним доказом дій Російської Федерації, спрямованих на викорінення української національної ідентичності, за співучасті режиму Лукашенка. З огляду на це Freedom House, Центр прав людини ZMINA, Регіональний центр прав людини, «Вясна» та БЕЛПОЛ пропонують такі рекомендації іноземним урядам, уряду України, а також міжнародним донорам та партнерам з громадянського суспільства.

Іноземні уряди повинні:

- забезпечити невідворотність відповідальності за переміщення, перевиховання та мілітаризацію українських дітей з окупованих регіонів України, у такі способи:
 - заклик до Міжнародного кримінального суду (МКС) розпочати попереднє розслідування скоординованої системи перевиховання та мілітаризації українських дітей з окупованої території України, що здійснюється російським та білоруським режимами. Держави-учасниці Римського статуту повинні передати цю ситуацію до МКС або Офіс Прокурора МКС повинен самостійно (*proprio motu*) розпочати додаткове розслідування, щоб зібрати додаткові докази зусиль білоруської та російської влади, спрямованих на знищення національної ідентичності українських дітей. За результатами такого розслідування **МКС має видати ордери на арешт Александра Лукашенка, Дмитрія Мезенцева, Міхаїла Мішустіна та Аляксея Талая** за їхню роль у перевихованні та мілітаризації українських дітей, а також переглянути вже видані ордери на арешт Владіміра Путіна та Марії Львової-Белової. Уряди також повинні підтримувати розслідування МКС через надання розвідувальної інформації та обмін даними;

- запровадження цільових санкцій проти російських і білоруських фізичних та юридичних осіб у відповідь на їхню роль у переміщенні, індоктринації та мілітаризації українських дітей. Ці санкції мають бути скоординовані між демократичними урядами для досягнення максимальної ефективності. Уряди також повинні співпрацювати з партнерами із громадянського суспільства для розробки й ведення всеосяжного переліку фізичних та юридичних осіб, винних у скоєнні злочинів, включно з представниками Союзної держави, а також українськими колаборантами на окупованих територіях України. Там, де наявні прогалини в розвідданих, продовжити розслідування кадрової структури та фінансування Союзної держави як механізму автократичної колаборації та систематизації злочинів проти українських дітей. У Сполучених Штатах проти російських і білоруських посадовців мають бути застосовані санкції згідно з відповідними механізмами, включно з розділом 7031(c) щорічного Закону про асигнування, розділом 212(a)(3)(c) Закону про імміграцію та громадянство, а також Актом Магнітського про відповідальність за порушення прав людини¹⁵³;
- гармонізація секторальних санкцій проти Росії та Білорусі з огляду на співучасть режиму Лукашенка в агресивній війні Путіна проти України. Як це зробив Європейський Союз, ухваливши 14-й пакет санкцій проти Росії в липні 2024 року, уряди повинні зменшити можливості для обох держав обходити санкції проти Росії. Крім того, Лукашенко має бути притягнутий до відповідальності разом з Путіним за злочин агресії проти України через спеціальний міжнародний трибунал. Адже переміщення та перевиховання українських дітей стало можливим лише через агресію Росії проти України.

Міжнародна коаліція за повернення українських дітей повинна:

- роз'яснити її повноваження та план дій, а також:
 - налагодити регулярні зустрічі з міжнародними та українськими

партнерами з громадянського суспільства, які активно досліджують це питання, щоб сприяти обміну інформацією та кращій координації;

- об'єднати фінансування для підтримки громадянського суспільства та журналістів-розслідувачів, які працюють у цій сфері;
- продовжувати публічно підтримувати принципи, що лежать в основі четвертого пункту «Формули миру» президента України Володимира Зеленського, який закликає до звільнення всіх ув'язнених і депортованих з України осіб;
- пришвидшити процес розширення коаліції з 40 країн-членів за допомогою приєднання до неї урядів країн Азії, Латинської Америки та Африки. Ці зусилля посилять глобальний тиск на Російську Федерацію та Білорусь з метою повернення всіх переміщених українських дітей. Зокрема, коаліція має залучити уряди Бразилії, Намібії, Республіки Корея, Уругваю, Південної Африки, Ефіопії, Судану, Кот-д'Івуару, Замбії, Маврикію, Ботсвани, Руанди, Індонезії, Казахстану, М'янми та Індії, а також будь-які інші країни, які мають відповідний досвід подолання наслідків політичної індоктринації та мілітаризації дітей;
- залучати до подальшої дипломатії уряди, які можуть бути задіяні як посередники в механізмі повернення українських дітей, включно з Туреччиною та країнами Перської затоки, які раніше підтримували обмін полоненими, а також Ватиканом;
- визнати політичну індоктринацію та мілітаризацію дітей сьомим серйозним порушенням прав дітей під час збройного конфлікту. До впровадження відповідного механізму на рівні Офісу Спеціального представника Генерального секретаря з питань дітей і збройних конфліктів уряди повинні закликати Раду ООН з прав людини створити спеціального доповідача, незалежного експерта або робочу групу для документування цих порушень і надання рекомендацій щодо подальших дій;
- закликати Російську Федерацію виконати рекомендацію Конвенції ООН про права дитини 1989 року щодо припинення

політизації й мілітаризації шкіл, а також запобігти будь-яким спробам переписати шкільні програми і підручники для відображення політичного та військового порядку денного нинішньої влади.

Уряд України повинен:

- під час дипломатичних контактів і на міжнародних форумах висвітлювати систематичне переміщення російським і білоруським режимами українських дітей, підкреслюючи їхню конкретну мету: знищити українську національну ідентичність через індоктринацію, перевиховання та мілітаризацію. Такі дії посилять міжнародний тиск на російський і білоруський режими задля повернення українських дітей;
- залучити інші держави до Міжнародної коаліції за повернення українських дітей;
- спільно з міжнародними партнерами домагатися створення офіційного міжнародного механізму – через Організацію Об'єднаних Націй або інший міжнародний орган – для систематичного повернення українських дітей. Завдяки активним зусиллям української влади та ГО наразі вдається повертати кілька сотень дітей на рік, при цьому значно більше дітей переміщують особи, зазначені в цьому звіті. Для вирішення цієї проблеми потрібен міжнародний механізм, який відповідав би її масштабам;
- координувати внутрішньоурядову реакцію та спілкуватися із зовнішніми зацікавленими сторонами, такими як родичі, партнери з громадянського суспільства, ЗМІ та міжнародні уряди, через роботу ініціативи «Bring Kids Back» та інших органів. Крім того, український уряд повинен:
 - провести консультації з громадянським суспільством щодо розробки або затвердження наявних надійних і захищених баз даних про всі зареєстровані випадки депортації українських дітей у партнерстві з українським громадянським суспільством, місцевими органами влади та ЗМІ;
 - активніше шукати інформацію від української громадськості про випадки зникнення дітей та підвищувати обізнаність про наявні механізми повідомлення про такі випадки;

- використовувати докази, зібрані спільно з неурядовими партнерами, та відкривати кримінальні справи проти українських колаборантів з окупованих територій, причетних до переміщення, перевиховання та мілітаризації українських дітей у Білорусі;
- послідовно інформувати про те, що юридичну згоду на переміщення українських дітей, позбавлених батьківського піклування, або дітей, які перебувають у дитячих будинках на окупованих територіях, можуть надавати лише національні органи влади України;
- співпрацювати з громадянським суспільством і відповідними міжнародними донорами для проведення тренінгів щодо роботи з неповнолітніми та постраждалими від насильницьких злочинів для представників гілок влади і органів правопорядку, які взаємодіятимуть з поверненими українськими дітьми, наприклад, Державної прикордонної служби;
- у партнерстві з українським громадянським суспільством, місцевими громадами та донорами продовжувати розвивати систему реабілітації й реінтеграції повернених українських дітей. Ця система має враховувати вплив перевиховання та мілітаризації. Українська влада має залучити партнерів для надання постраждалим дітям усієї необхідної гуманітарної, медичної, психологічної допомоги і об'єктивних освітніх ресурсів для відновлення їхнього здоров'я та благополуччя. Наскільки це можливо, український уряд повинен також возз'єднати українських дітей з сім'ями або влаштувати їх у сімейні форми виховання;
- посилити співпрацю з українським громадянським суспільством щодо запобігання переміщенню українських дітей. Такі зусилля включатимуть поточні спроби українського уряду евакуювати дітей з регіонів ризику, оцифрування обліку дітей, які перебувають у дитячих закладах, та підтримку програм, спрямованих на переміщення сімей з тимчасово окупованих територій на підконтрольну українському уряду територію.

Міжнародні донори та громадянське суспільство повинні:

- підтримувати українське громадянське суспільство та партнерів-однодумців у розширенні коаліцій, які працюють над розслідуванням, поверненням і реабілітацією українських дітей, а також притягненням винних до відповідальності. Рекомендуються такі дії:
 - виділити додаткові ресурси на вивчення ролі російського та білоруського режимів, а також Союзної держави у систематичному переміщенні, перевихованні та мілітаризації українських дітей. Ці зусилля вимагатимуть всебічного визначення зацікавлених сторін для забезпечення найбільш ефективного використання коштів. Вони мають бути зосереджені на взаємодії й прямих зв'язках між російською та білоруською владою у цьому питанні;
 - посилити взаємодію між українським громадянським суспільством та зацікавленими сторонами в Азії, Африці та Латинській Америці. Це сприятиме підвищенню рівня обізнаності про проблему та залученню нових держав-учасниць до Міжнародної коаліції за повернення українських дітей, а також створенню додаткового тиску на Російську Федерацію та Білорусь з метою повернення українських дітей;
 - підтримувати створення глобальних інформаційних кампаній для тиску на уряди країн-порушників;
- у координації з урядом України та місцевими громадами підтримувати подальший розвиток та впровадження системи реабілітації та реінтеграції дітей, які повернулися додому. Ця система могла б спиратися на досвід країн, які впровадили програми роззброєння, демобілізації, дерадикалізації та реінтеграції (РДР) для дітей-солдатів, зокрема Ліберії, Сьєрра-Леоне та Кот-д'Івуару. Вона також може спиратися на досвід груп у Центральній і Південній Америці, наприклад, в Аргентині, які працювали з дітьми, яких забрали з родин – над встановленням особи, розшуком кровних родичів і встановленням судової опіки.

Кінцеві примітки

- ¹ Автори звіту використовують російський варіант імені, щоб відобразити те, як сам Лукашенко пише своє ім'я в офіційних документах.
- ² Rule 129. The Act of Displacement / International Humanitarian Law Databases: <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule129>
- ³ Депортація громадян України з території ведення активних бойових дій чи з тимчасово окупованої території України на територію Російської Федерації та Республіки Білорусь / Коаліція «Україна. П'ята ранку»: https://ZMINA.ua/wp-content/uploads/sites/2/2023/01/deportation_ukr.pdf
- ⁴ The Russian Federation's Escalating Commission of Genocide in Ukraine: A Legal Analysis / Kristina Hook, 26.07.2023: <https://newlinesinstitute.org/genocide/the-russian-federations-escalating-commission-of-genocide-in-ukraine-a-legal-analysis/>
- ⁵ Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations / Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Human Rights Center at the University of California, Berkeley, School of Law, 2022: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-01/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf
- ⁶ Подписано распоряжение об организации отдыха и оздоровления группы детей из Донецкой области в белорусском «Зубренке», Президент Республики Беларусь, 15.09.2021: <https://president.gov.by/ru/events/podpisano-rasporyazhenie-ob-organizacii-otdyha-i-ozdorovleniya-gruppy-detej-iz-doneckoy-oblasti-v-belorusskom-zubrenke>
- ⁷ (1) *Supra* 4; (2) Kherson torture centres were planned by Russian state, say lawyers / The Guardian, 2 March 2023: <https://www.theguardian.com/world/2023/mar/02/kherson-torture-centres-were-planned-by-russian-state-say-lawyers>; (3) Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine (A/HRC/52/62)[EN/RU/UK] (Advance Unedited Version) / ReliefWeb, 16.03.2023: <https://reliefweb.int/report/ukraine/report-independent-international-commission-inquiry-ukraine-ahrc5262enruuk-advance-unedited-version>
- ⁸ (1) Дети Донбасса, которые получили минно-взрывные ранения, приехали на оздоровление в Беларусь, БЕЛТА – Новости Беларуси, 08.05.2024: <https://belta.by/society/view/deti-donbassa-kotorye-poluchili-minno-vzryvnye-raneniya-priehali-na-ozdorovlenie-v-belarus-633175-2024/>; (2) Детство, которого нет: как взрослеют дети Донбасса, Sputnik Беларусь, 19.07.2023: <https://sputnik.by/20230719/detstvo-kotorigo-net-kak-vzrosleyut-deti-donbassa-1077646402.html>; (3) Посещение Национального аэропорта Минск и Минского завода гражданской авиации №407, Президент Республики Беларусь, 11.08.2023: <https://president.gov.by/ru/events/poseshchenie-natsionalnogo-aeroporta-minsk-i-minskogo-zavoda-grazhdanskoy-aviacii-no407>
- ⁹ КРЕМЛЁВСКАЯ ЕЛКА, офіційна сторінка у соціальній мережі «Вконтакте» «БГОУ « Начальная школа №5 Г.О. Макеєвкі», 16.02.2023: https://vk.com/wall-195920155_3489
- ¹⁰ *Supra* 6.
- ¹¹ Более 150 юных ребят из Донецкой области приехали на оздоровление в Беларусь. Панорама / NEWS.BY: новости Беларуси и мира, 15.09.2021: <https://youtu.be/ngVU14-ogOg>
- ¹² Аналітичний записок «Примусове переміщення та депортація до РФ дітей із тимчасово окупованих територій України» / ZMINA, квітень 2023, с.10: https://ZMINA.ua/wp-content/uploads/sites/2/2023/06/children_web_ukr.pdf
- ¹³ (1) Интервью, где белое называют черным и наоборот. Поговорили с провластным активистом Талаем, который привозит в Беларусь украинских детей / «Зеркало», 28.04.2023: <https://news.zerkalo.io/life/37901.html>; (2) Реабилитация детей с инвалидностью с Донбасса в Беларуси: <https://archive.ph/gMi6t>
- ¹⁴ В сантиметре от сонной артерии: дети Донбасса о ранениях и мечтах о мире / Sputnik Беларусь, 30.09.2022: <https://sputnik.by/20220930/v-santimetre-ot-sonnoy-arterii-deti-donbassa-o-raneniakh-i-mechtakh-o-mire-1067406444.html>
- ¹⁵ (1) Дети с Донбасса, которые провели несколько недель в белорусском лагере «Дубрава» на оздоровлении, возвращаются к родным / ONT NEWS, 20.09.2022: <https://t.me/ontnews/91916>; (2) Новая радость – новая группа детей Донбасса прибыла к нам в Беларусь! / Телеграм канал «Алексей Талай – новости», 07.09.2022: https://t.me/alexey_talai/2117; (3) В Беларусь на оздоровление прибыла еще одна группа детей Донбасса / ONT NEWS, 26.09.2022: <https://t.me/ontnews/92669>
- ¹⁶ Початкова школа з повним пансіоном і військовою підготовкою; на ТОТ України Росія організувала як навчання в кадетських корпусах, так і кадетські класи, програму військової підготовки в загальноосвітніх навчальних закладах (закриті джерела).
- ¹⁷ (1) Закриті джерела; (2) Очередная группа детей из Донбасса прибыла в Беларусь – видео / Sputnik Беларусь, 13.10.2022: <https://sputnik.by/20221013/ocherednaya-gruppa-detej-iz-donbassa-pribyla-v-belarus---video-1067946881.html>
- ¹⁸ (1) Талай на встрече с детьми из Донбасса: все белорусы очень переживают за вас / БЕЛТА – Новости Беларуси, 14.12.2022: <https://www.belta.by/regions/view/talai-na-vstreche-s-detmi-iz-donbassa-vse-belorusy-ochen-perezhiivat-za-vas-540102-2022/>; (2) Дети Лисичанска (ЛНР) в Беларуси! Принимает Новополоцк! / YouTube-канал «Фонд Талай», 27.01.2023: <https://www.youtube.com/watch?v=KjpxzWlQlTs>
- ¹⁹ «Вставай Донбасс! Россия-мать с тобой! Ты станешь новым Брестом!» / Телеграм-канал «Белорусский силовик», 25.12.2022: https://t.me/belarusian_silovik/8380
- ²⁰ Взрывы снарядов – это норма: что говорят и о чем мечтают дети Донбасса / Sputnik Беларусь, 10.04.2023: <https://sputnik.by/20230410/vzryvy-snyadov-eto-norma-cto-govoryat-i-o-chem-mechtayut-deti-donbassa-1074219178.html>
- ²¹ «И она умерла... моя младшая сестра» | Как дети выживают на Донбассе? | ВСУ, мины на улицах и бомбёжки / YouTube-канал «NEWS.BY: новости Беларуси и мира», 19.07.2023: <https://www.youtube.com/watch?v=ORR0iTYFH4>
- ²² (1) Владимир Рогов: большая благодарность белорусам, которые помогли отправить 100 запорожских детей на реабилитацию / СТБ | Новости Беларусь, 26.04.2023: <https://t.me/minskctvby/16597>; (2) Очередная группа детей из Донбасса приехала в Беларусь на отдых и оздоровление / Sputnik Беларусь, 15.05.2023: <https://t.me/sputnikby/66603>
- ²³ *Supra* 22.
- ²⁴ (1) Мирное, беззаботное детство. В Новополоцк на три недели прибыли 44 ребенка из Лисичанска и Северодонецка / Телеканал «Звезда», 19.09.2023: https://t.me/tv_zvyazda/12910; (2) Гостеприимная и открытая. Беларусь продолжает подтверждать статус страны, ведущей в это непростое время миролюбивую политику / Телеканал «Звезда», 04.10.2023: https://t.me/tv_zvyazda/13171
- ²⁵ Сменить обстановку, отдохнуть и зарядиться эмоциями. Детей из Донбасса встретили в Брестской области / БЕЛТА – Новости Беларуси, 31.10.2023: <https://www.belta.by/society/view/smenit-obstanovku-otдохnut-i-zarjatsija-emocijami-detej-iz-donbassa-vstretili-v-brejskoy-oblasti-597184-2023/>
- ²⁶ (1) НА ОТДЫХ – В БЕЛАРУСЬ! / ТРК Брест, 01.11.2023: <https://www.youtube.com/watch?v=7EPgrXuo3M>; (2) «Мы спокойно спали». Приемная мама с Донбасса рассказала, как они с детьми отдохнули в Беларуси / БЕЛТА – Новости Беларуси, 14.11.2023: <https://belta.by/society/view/my-spojkojno-spali-priemnaja-mama-s-donbassa-rasskazala-kak-oni-s-detmi-otдохnuli-v-belarusi-599524-2023/>
- ²⁷ Окунуться в рождественскую сказку: на оздоровление в Беларусь приехали дети Донбасса / БЕЛТА – Новости Беларуси, 22.12.2023: <https://belta.by/society/view/okunutsja-v-rozhdestvenskuju-skazku-na-ozdorovlenie-v-belarus-priehali-deti-donbassa-606687-2023/>
- ²⁸ Талай: добрые дела формируют наше пространство и будущее / БЕЛТА – Новости Беларуси, 04.01.2024: <https://belta.by/society/view/talai-dobrye-dela-formirujut-nashe-prostranstvo-i-budushee-608351-2024/>
- ²⁹ В Гомеле встретили ребят из Херсонской области, впервые приехавших в Беларусь / Новости Гомеля, 14.03.2024: https://newsgomel.by/archive_news/society/v-gomele-vstretili-rybaty-iz-khersonskoy-oblasti-vpervye-priekhavshikh-v-belarus_169636.html
- ³⁰ С новыми эмоциями и впечатлениями вернулись дети из Белоруссии / Телеграм-канал «Министерство образования Херсонской области», 01.04.2024: <https://t.me/depobrherson/5641>
- ³¹ В Гомеле тепло встретили ребят из Донбасса, прибывших в Беларусь на оздоровление / Беларусь Сегодня, 08.05.2024: <https://www.sb.by/articles/v-gomele-teplo-vstretili-rybaty-iz-donbassa-pribyvshikh-v-belarus-na-ozdorovlenie.html>
- ³² Молодежь Мелитополя посетила город Минск / Движение Союз, 17.06.2024: <https://souz.by/tpost/uvslrkxm11-molodezh-melitopolya-posetila-gorod-mins>
- ³³ *Supra* 18 (2); *supra* 24 (2).
- ³⁴ Закон «Геноцид білоруського народу» був адаптований білоруським режимом у 2022 році, він спрямований на покарання тих, хто заперечує визнані режимом звірства, скоєні нацистами, їхніми колаборантами та національними рухами сусідніх народів на території сучасної Білорусі з 1941 до 1951 року. У білоруських школах запроваджено однойменний курс, який охоплює звірства, описані в законі: (1) Геноцид білоруського народу в роки Великої Отчужденної війни: 1–4 класи : учебное пособие для учащихся учреждений образования, реализующих образовательные программы общего среднего образования с белорусским и русским языками обучения и воспитания / [составители: В. В. Толкачев и др.]. – Минск : Адукацыя і выхаванне, 2023: <https://adu.by/images/2023/10/Genozid-bel-naroda-1-4-klass.pdf>; (2) «On the genocide of Belarusian people» – legal overview of the new law / Human Constanta, 13.07.2022: <https://humanconstanta.org/en/on-the-genocide-of-belarusian-people-legal-overview-of-the-new-law/>; (3) Лист Міністерства освіти Білорусі: <https://docs.google.com/document/u/1/d/e/2PACK1v5naKcYbQkMe6PUnkRI-74CzWYqYqPXLx00Vegst9pjRwUlzQ0sC3Eyzj39zg/pub>
- ³⁵ Детей с Херсонской области принимают и оздоравливает белорусский народ / Телеграм-канал «Осташко! Важное», 21.03.2024: <https://t.me/OstashkoNews/126013>
- ³⁶ (1) Швайба: дети из Донбасса могут получить образование в Беларуси / Sputnik Беларусь, 14.10.2022: <https://sputnik.by/20221014/shvayba-deti-iz-donbassa-mogut-poluchit-obrazovanie-v-belarusi-1067959141.html>; (2) Дети Донбасса (350 группа) отправились сегодня с отдыха домой / Телеграм-канал «Алексей Талай – новости», 21.09.2022: https://t.me/alexey_talai/2163
- ³⁷ Сегодня донбасских ребят в «Дубраве» навестили спикеры Александр Шлаковский – белорусский политический обозреватель и Александр Лукьянов / Телеграм-канал «Беларуськалі офіцыйнаы», 13.04.2023: <https://t.me/belaruskali/12644>
- ³⁸ ЧАСТЬ 2 Детям Донбасса Беларусь Лагерь ДУБРАВА / Анастасия КРАВЧЕНКО Пряжин Гюнешь сестры Груздевы / YouTube-канал «Елена Куркинен», 14.10.2022: <https://youtu.be/2B6tcoll4xM?t=1568>
- ³⁹ Донбасс в нашем сердце / Телеграм-канал «Бондарева. БЕЗ КУПЮР», 06.10.2023: https://t.me/bondareva_bez_kupjur/18998
- ⁴⁰ (1) Очень значимый сегодня был у нас день. Встретились с Алексеем Талаем / Телеграм-канал «Дельфины», 26.04.2023: <https://t.me/delfini2022/684>; (2) Гомель встретил детей-инвалидов из ДНР и ЛНР, которые приехали в Беларусь на оздоровление и отметят в нашей стране День Победы / Правда Гомель, 08.05.2024: <https://gp.by/novosti/obshchestvo/news285709.html>; (3) «нарваті Великої Вітчизняної війни» стверджує, що Друга світова війна почалася лише в 1941 році, а не в 1939-му; ігноруючи пакт Молотова-Ріббентропа, який містив протоколи, пов'язані з територіальним поділом Європи між нацистським і радянським режимами. Це також стосується ідеї, що Росія відіграла виняткову роль у захисті Радянського Союзу від нацистської Німеччини. Сюди ж відноситься і героїзація тих, хто загинув під час війни. У сучасній Росії Кремль використовує пам'ять про війну для сприяння мілітаризації молоді, а також для виправдання російської агресії проти України, стверджуючи, що така агресія є «денацифікацією».
- ⁴¹ Украина ОБСТРЕЛИВАЕТ Донбасс | Беларусь «крадет детей»? | Кадры реальной жизни Лисичанска. Фильм / NEWS.BY: новости Беларуси и мира, 18.07.2023: <https://youtu.be/C0-Z97Hm1do?t=1129>
- ⁴² (1) Ребята с особенной судьбой: как проходит реабилитацию дети из Донбасса в Беларуси / ONT NEWS, 30.04.2023: <https://t.me/ontnews/113743>; (2) Дети Донбасса на оздоровлении в Беларуси. Главный эфир / NEWS.BY: новости Беларуси и мира, 28.05.2023: <https://youtu.be/mM8Z00LwFo>
- ⁴³ Белорусская помощь детям Донбасса – преступление? Что говорит оппозиция. ЭТО ДРУГОЕ / Международное радио «Беларусь», 17.05.2023: https://www.youtube.com/watch?v=1x_spJBY&t=415
- ⁴⁴ *Supra* 18 (2); *supra* 14.

- 45 Спеціальна доповідь «Переопилени. Система російська політика знищення української ідентичності дітей» / Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, 16.07.2024: https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded/files/Спеціальна_доповідь_ПЕРЕОПИЛЕНІ.pdf?fbclid=IwY2xjawEF-rxleHnRUA2FibQlXMAABHRAe1AETPUjCmXtOCtV0h3-E6atCJvew5mj2yUFAJebrMoahVKHn07pA_aem_0xXrB0g20cyu4UgmR171QIQ
- 46 (1) Як літера Z стала символом війни Росії проти України та що це означає / BBC News Україна, 08.03.2022: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60658477>; (2) В санаторії «Волма» в Червеному районі проходять реабілітацію 30 чоловік із Донецька та Маріуполя / Беларусь Сьогодні, 10.06.2022: <https://www.sb.by/articles/v-sanatorii-volma-v-chervenskom-rayone-prokhodyat-reabilitatsiyu-30-chelovek-iz-donetska-i-mariupolya.html>
- 47 *Supra* 37.
- 48 Самый душевный и трогательный концерт на котором побывал ЦПК / Телеграм-канал «Центр подготовки кадров МВД», 04.01.2023: https://t.me/cpk_mvbd/688
- 49 (1) Сотрудники ИДН Фрунзенского РУВД сопроводили детей Донбасса на экскурсию по Минску / Телеграм-канал «Милиция Минска», 04.01.2023: https://t.me/police_minsk/7906; (2) Подарили праздник детям Донбасса / Телеграм-канал «МВД Беларусь», 29.12.2022: <https://t.me/pressmvd/6348>
- 50 Группа детей Донбасса уезжает с отдыха в Беларусь / Телеграм-канал «ВТО в УО БелГУТ», 06.10.2023: https://t.me/vtf_belsut/7250
- 51 Дети из Горловки (ДНР) искренне поблагодарили ГУБОП и поздравили всех с Новым годом / Телеграм-канал «Алексей Талай – новости», 31.12.2022: https://t.me/alexej_talai/2564
- 52 Олександр Захарченко був «главою держави» і «прем'єр-міністром» так званої «Донецької народної республіки» у 2014–2018 роках.
- 53 РБОУ «Школа №4 – Кадетский корпус им. А.В. Захарченко», г. Донецьк: <https://web.archive.org/web/20240602130528/https://cadets-dpr.gosuslugi.ru/>
- 54 «Едем делать кадетский корпус». Как Александр Захарченко создал элитное учебное заведение в Донецке / Украина.ру, 26.06.2022: <https://ukraina.ru/20220626/1034231877.html>
- 55 (1) РБОУ «Школа №4 – Кадетский корпус им. А.В. Захарченко» 4 класс: <https://archive.ph/sqMwd>; (2) 5 врод: <https://archive.ph/Plzin>; (3) 6 врод: <https://archive.ph/UoC47>; (4) 7 врод: <https://archive.ph/Yo1Ra>; (5) 8 врод: <https://archive.ph/6SNkI>; (6) 9 врод: <https://archive.ph/Z9Rk6>; (7) 10 врод: <https://archive.ph/vTf5K>; (8) 11 врод: <https://archive.ph/n7EFO>; (9) Выпускники 2024: <https://archive.ph/HT48d#selection-1479.0-1479.15>
- 56 *Supra* 54.
- 57 (1) Первое сентября! / Телеграм-канал «Кадетский корпус им. А.В. Захарченко», 01.09.2023: https://t.me/kadety_donetsk/518; (2) С днем знаний! / Телеграм-канал «Кадетский корпус им. А.В. Захарченко», 01.09.2023: https://t.me/kadety_donetsk/527
- 58 *Supra* 54.
- 59 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни, стаття 51: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
- 60 Спочатку запроваджені як «символ перемоги Радянського Союзу над нацистською Німеччиною», георгіївські стрічки стали символом російського націоналізму та підтримки Путіна. З 2014 року стрічки також асоціюються з підтримкою війни Росії в Україні та неправдивими заявами Путіна про нацистів в Україні: (1) В преддверії праздновання 78 годовщини Победы дан старт конкурсу «Рисуем Победу вместе» / Телеграм-канал «Кадетский корпус им. А.В. Захарченко», 07.05.2023: https://t.me/kadety_donetsk/45; (2) День единных действий в память о геноциде советского народа нацистами и их пособниками в годы Великой Отечественной войны / Телеграм-канал «Кадетский корпус им. А.В. Захарченко», 19.04.2024: https://t.me/kadety_donetsk/1538; (3) Федеральный закон от 13.03.1995 г. № 32-ФЗ, Президент России, 13.03.1995: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/7640>; (4) В парке культуры и отдыха имени Ленинского комсомола прошло возложение цветов к памятнику «Твоим освободителям, Донбасс» / Телеграм-канал «Кадетский корпус им. А.В. Захарченко», 09.09.2023: https://t.me/kadety_donetsk/579; (5) 19 апреля – День памяти о геноциде советского народа нацистами в годы войны / Межпарламентская Ассамблея государств – участников СНГ, 19.04.2024: <https://paodkb.org/events/19-aprelya-den-pamyati-o-genotside>; (6) Акция «Георгиевская ленточка» проходит не первый год. / Телеграм-канал «Кадетский корпус им. А.В. Захарченко», 05.05.2023: https://t.me/kadety_donetsk/33
- 61 (1) БРЕСТ ПОСЕЩАЮТ КАДЕТЫ ИЗ ДОНБАССА / Телеграм-канал «Брестский вестник», 14.04.2024: <https://t.me/bvnby/53559>; (2) Приветствие брестчанам от гостей из Донецка / Телеграм-канал «Брестский вестник», 14.04.2024: <https://t.me/bvnby/53564>
- 62 Живая память благодарных поколений / Местный благотворительный фонд имени Алексея Талая: <https://wetogether.by/proekty/zhivaya-pamyat-blagodarnyh-pokolenij/>
- 63 Телеграм-канал «Кадетский корпус им. А.В. Захарченко» (1) 11 января 2024 года в РБОУ «Школа №4 – Кадетский корпус им. А.В. Захарченко» прошел Урок мужества в 9-11 учебных взводах на тему «Мужество – как проявление воле человека», 11.01.2024: https://t.me/kadety_donetsk/953; https://t.me/kadety_donetsk/954; (2) Сегодня в такой замечательный праздник нас посетили новые друзья – Новосибирские казаки, которые сейчас выполняют воинский долг у нас на Донбассе, 14.08.2023: https://t.me/kadety_donetsk/436; (3) Филиал Госфонда «Защитники Отечества» организовал в Кадетском корпусе встречу с Салижат Исаевой – матерью Героя России, 19.04.2024: https://t.me/kadety_donetsk/1551; https://t.me/kadety_donetsk/1552; (4) Визит «Боевого братства», 19.05.2023: https://t.me/kadety_donetsk/134; https://t.me/kadety_donetsk/958; (5) в Кадетском корпусе им. А.В. Захарченко состоялась встреча с Офицерами России, 19.04.2024: https://t.me/kadety_donetsk/1532
- 64 Телеграм-канал «Кадетский корпус им. А.В. Захарченко» (1) В Кадетском корпусе в День возвращения ДНР в Россию прошло праздничное мероприятие, 30.09.2023: https://t.me/kadety_donetsk/698; (2) в РБОУ «Школа №4 – Кадетский корпус им. А.В. Захарченко» состоялся турнир «Бубок воинской славы России», 13.02.2024: https://t.me/kadety_donetsk/1036; (3) В РБОУ «Школа №4 – Кадетский корпус им. А.В. Захарченко» прошел Первый открытый турнир по быстрым шахматам, посвященный Дню Конституции Российской Федерации, 13.12.2023: https://t.me/kadety_donetsk/795; (4) Поднятие флага, 26.02.2024: https://t.me/kadety_donetsk/1200
- 65 Посвящение в кадеты школы № 4 им. А. В. Захарченко / Дзен-канал «Оплот ТВ», сичень 2024 року: https://dzen.ru/video/watch/656f11c4af90fa2926242587?share_to=telegram
- 66 В рамках подведения итогов за год было проведено торжественное мероприятие «Я будущий кадет» / Телеграм-канал «Кадетский корпус им. А.В. Захарченко», 16.05.2024: https://t.me/kadety_donetsk/1925; https://t.me/kadety_donetsk/1939
- 67 Телеграм-канал «Кадетский корпус им. А.В. Захарченко» (1) Военнослужащие Дикой дивизии Донбасса в перерыве между боевыми задачами приняли участие в фотосессии для проекта «Герои с нашего двора», 24.10.2023: https://t.me/kadety_donetsk/741; (2) 04.12.2023: https://t.me/kadety_donetsk/783; (3) 04.12.2023: https://t.me/kadety_donetsk/784
- 68 (1) Главное на 18.30 от 30.10.2023 / Дзен-канал «Оплот ТВ», 30.10.2023: <https://dzen.ru/video/watch/653fbcdf1a4d481daf1fca21>; (2) Поздравляем весь Кадетский корпус С Днём народного единства! / Телеграм-канал «Кадетский корпус им. А.В. Захарченко», 03.11.2023: https://t.me/kadety_donetsk/759
- 69 Выпускник 2023 года участвовал в Параде Победы / Телеграм-канал «Кадетский корпус им. А.В. Захарченко», 15.05.2024: https://t.me/kadety_donetsk/1909
- 70 Телеграм-канал «Кадетский корпус им. А.В. Захарченко» (1) Парад Победы 2024 в г. Волгограде, 16.05.2024: https://t.me/kadety_donetsk/1923; https://t.me/kadety_donetsk/1924; (2) Профайл «Ольмезов Даниял» <https://docs.google.com/document/d/e/2PACX-1vT57ecJ6aLPZM8Wm54jhiD8AioX161wwV1dW7MTfPY1DuDaQt81-L3glHyWXUpkPV1zFovSb5jUB7p/pub>
- 71 Організація «Дельфіни» базується в окупованому Донецьку і проводить уроки плавання та поїздки на військові бази для людей з інвалідністю. У тісній співпраці з білоруським режимом вона є ключовим учасником переміщення українських дітей.
- 72 Телеграм-канал «Дельфины» (1) Общественная организация Дельфины совместно с кадетами ,приняли участие во всероссийском флешмобе #Встанем, 08.05.2023: <https://t.me/delfini2022/787>; (2) *ИЕРУСАЛИМ*, 29.10.2023: https://t.me/kadety_donetsk/757; (3) Марафон добра продолжается!, 04.07.2023: https://t.me/kadety_donetsk/293
- 73 «Фонд ветеранов спецназа Урала и Сибири» відвідує Кадетський корпус / Телеграм-канал «Кадетский корпус им. А.В. Захарченко», 20.06.2023: https://t.me/kadety_donetsk/236
- 74 Анна Кузнецова: Поддержка – великая сила! Наша Рабочая группа по СВО регулярно оказывает помощь участникам спецоперации / Телеграм-канал «Кадетский корпус им. А.В. Захарченко», 06.08.2023: https://t.me/kadety_donetsk/385
- 75 Полторы сотни детей из Донбасса гостят в лучшем лагере нашей страны / <https://www.sb.by/articles/u-menya-zamiraet-serdtse-ot-krasoty-belarusi.html>
- 76 Вересень-жовтень 2022 року, закриті джерела.
- 77 РБОУ «Школа №4 – Кадетский корпус им. А.В. Захарченко», г. Донецьк / Левицкая Елена Александровна, советник директора по воспитанию: https://web.archive.org/web/20240829155229/https://sh-kd-imzaxarchenko-doneck-r897.gosweb.gosuslugi.ru/persony/sotrudniki_18.html
- 78 Школьные политруки / Новая газета, 10.09.2021: <https://novayagazeta.ru/articles/2021/09/10/shkolnye-politruki>
- 79 РБОУ «Школа №4 – Кадетский корпус им. А.В. Захарченко», г. Донецьк/ Косарицкая Инна Анатольевна педагог-библиотекарь: https://sh-kd-imzaxarchenko-doneck-r897.gosweb.gosuslugi.ru/persony/sotrudniki_25.html, закриті джерела.
- 80 «Отбойный молоток» / Телеграм-канал «Юлия Чичерина», 29.01.2024: https://t.me/julia_chicherina/3050
- 81 (1) Кадеты из Донецка: чаще всего «бомбят» по праздникам / Sputnik Беларусь, 12.04.2024: <https://sputnik.by/20240412/kadety-iz-donetska-chasche-vsego-bombyat-po-prazdnikam-1085435611.html>; (2) Рассказать правду о жизни в Донецке. / Телеграм-канал «ВЕСТИ ДОНЕЦК», 23.08.2024: <https://t.me/VESTIDONETSK/4273>; (3) Воспитанники кадетского корпуса им. Александра Владимировича Захарченко посетили Республику Беларусь. / Телеграм-канал «Папино радио Донецк 107.6 FM», 30.04.2024: <https://t.me/papinoradio1076/1605>; (4) Совсем недавно ГЮ «СШ №8 им. Героя Беларуси В.Н.Карвата г. Бреста» стала «Школой мира». / Телеграм-канал «Русское общество в Беларуси», 15.04.2024: <https://t.me/russkoebelarus/1685>
- 82 *Supra* 81 (1).
- 83 (1) Профайл «Хаунова Анастасия»: https://docs.google.com/document/d/e/2PACX-1vSWM_W0tG9nQyAZhbB732vsv4Jk_0tLazujXjXbKAHmKeFJwCaQMl6XjLwR1Mo-4cgi6KWp0i2k-34/pub; (2) Профайл «Харченко Александр»: https://docs.google.com/document/d/e/2PACX-1vSWM_W0tG9nQyAZhbB732vsv4Jk_0tLazujXjXbKAHmKeFJwCaQMl6XjLwR1Mo-4cgi6KWp0i2k-34/pub; (3) Представители Кадетского корпуса имени А.В. Захарченко приняли участие во всероссийском конкурсе социальных проектов / Лента новостей ДНР, 20.03.2023: <https://dnr-news.ru/other/2023/03/20/272799.html>; (4) В пятницу волонтерская группа «Единичка» в очередной раз передала нашим воинам на фронт самые необходимые вещи. / Телеграм-канал «Кадетский корпус им. А.В. Захарченко», 07.05.2023: https://t.me/kadety_donetsk/50
- 84 В ДНР реализуется федеральный проект «Герои с нашего двора!». / Телеграм-канал «Администрация Главы ДНР», 20.03.2024: https://t.me/AG_DPR/3814
- 85 (1) Профайл «Султанов Рафик»: https://docs.google.com/document/d/1d/e/2PACX-1vQ3tAhV5NNCNP2hLn7_iQ2w67VJbqj7Qwjs0mlB8YrTcV5gR_g8gslH9VTONK7QFqE-XIBOqj_2u/pub; (2) Донецким кадетам провели экскурсию в воинской части Новобирска / ВЕСТИНОВОСИБИРСК, 18.04.2024: <https://web.archive.org/web/20240418164703/https://www.nsktv.ru/news/obshchestvo/donetskimi-kadetam-proveli-ekskursiyu-v-voinskoy-chasti-novobirska/>; (3) Клевентинам России / Телеграм-канал «Кадетский корпус им. А.В. Захарченко», 07.06.2023: https://t.me/kadety_donetsk/190
- 86 *Supra* 13.
- 87 Білорусь краде українських дітей / KIBORG, 05.06.2023: <https://kiborg.news/2023/06/05/bilorus-krade-ukrayinskyh-ditej/>
- 88 *Supra* 22 (1).
- 89 *Supra* 21.
- 90 В Донецке – ДНР встретился с главой республики, Пушилиным Денисом Владимировичем / Телеграм-канал «Алексей Талай – новости», 05.06.2024: https://t.me/alexej_talai/6003
- 91 *Supra* 8 (3).
- 92 Никогда не сдаваться! Паралимпиец Алексей Талай встретился с ребятами из Новополюцка, Лисичанска и Северодонецка / Телеканал «Звезда», 03.10.2023: https://t.me/tv_zvyazda/13159
- 93 ЗАБОТА О БУДУЩЕМ В НАСТОЯЩЕМ / ОАО «Беларускалий»: https://belaruskali.by/politika/sotsialnaya-politika/index.php?phrase_id=40574
- 94 Филиал «Санаторий «Волма» / Минсктранс: <https://minsktrans.by/filial/filial-sanatorii-volma/>

- ⁹⁵ «Гомельпромстрой» філіал «Санаторій «Золоті пески» ОАО / Гомельське відділення Білоруської торгово-промислової палати: Республіка Білорусь: <https://bizgomel.by/ru/gomelpromstroj-filial-sanatorij-zoloty-peski-oao/>
- ⁹⁶ Сотрудники ИДН Фрунзенского РУВД сопроводили детей Донбасса на экскурсию по Минску / Телеграм-канал «Милиция Минска», 04.01.2023: https://t.me/police_minsk/7906; *supra* 49 (1)
- ⁹⁷ *Supra* 18 (2).
- ⁹⁸ Самая главная в мире профессия – быть человеком! Дети из Лисичанска и Северодонецка в Новополоцке посетили представители Красного Креста / Телеканал «Звезда», 21.09.2023: https://t.me/tv_zvyazda/12940
- ⁹⁹ «Уезжать очень грустно». Ребята из Лисичанска и Северодонецка поделились впечатлениями от пребывания в Новополоцке / Телеканал «Звезда», 05.10.2023: https://t.me/tv_zvyazda/13185
- ¹⁰⁰ «Вырвались из нашего ада». Юные музыканты из Горловки едут в Минск для участия в фестивале «Свои» / СТБ, 16.03.2023: <https://ctv.by/vyrvyals-iz-nashego-ada-yunye-muzykanty-iz-gorlovki-edut-v-minsk-dlya-uchastiya-v-festivale-svoi>
- ¹⁰¹ *Supra* 49 (1).
- ¹⁰² С новыми впечатлениями и силами – ребята из Донбасса возвращаются домой / Беларусь Сегодня, 06.10.2023: <https://www.sb.by/articles/s-novymi-vpechatleniyami-i-silami-rebyata-iz-donbassa-vozvrashchayutsya-domoy.html>
- ¹⁰³ Губернатор Могилёвской области Анатолий Исаченко на встрече с представителем Фонда Талая в Могилёве Виталием Берёзко поддержал идею принять на оздоровление и отдых группу детей с Донбасса / Телеграм-канал «Беларусь с Донбассом», 21.10.2023: https://t.me/belarus_donbassu/300
- ¹⁰⁴ Вадим Кравчук встретился с детьми Донецкой Народной Республики / Телеграм-канал «Брестский областной исполнительный комитет», 31.10.2023: <https://t.me/brestskoi/6199>
- ¹⁰⁵ (1) *Supra* 27; (2) Большое дело. На Гомельском железнодорожном вокзале торжественно встретили детей из Донбасса / Правда Гомель, 22.12.2023: <https://gp.by/novosti/obshchestvo/news/279769.html>
- ¹⁰⁶ В Могилевскую область на оздоровление прибыли 35 детей из Луганской области / Телеграм-канал «MOGILEVNEWS», 22.12.2023: <https://t.me/mogilevnewsby/53796>
- ¹⁰⁷ Накануне Праздника Рождества Христова встретился с детьми-сиротами из Антрацита (ЛНР) / Телеграм-канал «Алексей Талай – новости», 06.01.2024: https://t.me/alexei_talai/4750
- ¹⁰⁸ Гайдукевич: человек года Беларуси в 2023 году – белорусский Президент / Либерально-демократическая партия Беларуси, 18.12.2023: <https://ldpb.by/ru/informatsiya/gajdukevich-chelovek-goda-belarusi-v-2023-godu-belorusskij-prezident/>
- ¹⁰⁹ Белорусскому государственному концерну по нефти и химии сегодня вручена благодарность Фонда имени Алексея Талая. / Телеграм-канал «НЕФТЕХИМИЯ», 05.02.2024: <https://t.me/belchemoil/4605>
- ¹¹⁰ Sputnik запустил мультимедийный хаб в Белоруссии / РИА Новости, 15.12.2014: <https://ria.ru/20141215/1038256272.html>
- ¹¹¹ Необходимо информировать парламентариев других государств мира о результатах парламентского расследования преступлений со стороны киевского режима против детей / Телеграм-канал «Анна Кузнецова», 27.09.2023: https://t.me/Anna_Jurjevna/6886
- ¹¹² Готовность прийти на помощь – основа цивилизационного кода белорусов и россиян / Столица, 13.10.2023: <https://youtu.be/uwQJ3N0oSTk?si=VPhCaJnUySMQIK9>
- ¹¹³ На просторах Форума Союзного государства «История для будущего». / Телеграм-канал «Алексей Талай – новости», 13.10.2023: https://t.me/alexei_talai/4056
- ¹¹⁴ Отказ западных дипломатов от посещения отдыхающих в Беларуси детей из Донбасса – это проявление трусости и лицемерия, заявил Борис Грыльов / Sputnik Беларусь, 06.10.2023: <https://t.me/sputnikby/78613>
- ¹¹⁵ (1) Президент Владимир Путин подписал Указ № 825 «О награждении государственных наградами Российской Федерации» / Телеграм-канал «Алексей Талай – новости», 10.11.2023: https://t.me/alexei_talai/4251; (2) Я горд, что Беларусь реализует гуманитарную миссию на Донбассе. Весь народ сегодня сплотился в помощь ближнему своему», – Алексей Талай / Телеграм-канал «ЖС Premium», 30.05.2024: <https://t.me/sewersefsd/45188>
- ¹¹⁶ Талай: в нынешнюю эпоху зло больше не скрывается под овечьей шкурой и ставки слишком велики / БЕЛТА – Новости Беларуси, 12.10.2023: <https://www.belta.by/society/view/talai-v-nyneshnju-epohu-zlo-bolshe-ne-skrivaetsja-pod-ovechjey-shкурой-i-stavki-slishkom-veliki-593452-2023/>
- ¹¹⁷ Полезное знакомство на полях международного форума «История для будущего. Россия и Беларусь» / Телеграм-канал «Русский дом в Гомеле», 12.10.2023: <https://t.me/russiagomel/1962>
- ¹¹⁸ (1) Нижегородцы познакомлись с Алексеем Талаем – живой легендой из Республики Беларусь и настоящим героем нашего времени. / Телеграм-канал «Игорь Седых», 20.11.2023: https://t.me/i_sedykh/579; (2) Известный паралимпиец Республики Беларусь Алексей Талай, спикер, мотиватор, бизнесмен, учредитель благотворительного фонда и многодетный отец, приехал в Нижний Новгород. Алексей Талай встретился с нижегородцами, рассказал о своей непростой судьбе. / Телеграм-канал «Алексей Талай – новости», 21.11.2023: https://t.me/alexei_talai/4339
- ¹¹⁹ Сегодня лично познакомился с Алексеем Талаем – выдающимся белорусским спортсменом, человеком, вдохновляющим на победы. / Телеграм-канал «Глеб Никитин», 21.11.2023: https://t.me/glebnikitin_nn/3682
- ¹²⁰ Совет делового сотрудничества Республики Беларусь и Нижегородской области Российской Федерации / Телеграм-канал «Алексей Талай – новости», 30.11.2023: https://t.me/alexei_talai/4392
- ¹²¹ Алексей Талай рассказал об инициативе Нижегородской области в патриотическом воспитании / Rutube-канал «Sputnik Беларусь», сценя 2024: <https://rutube.ru/video/Oda3f6667c68eb9c86e9f6c3aae43e4a/?r=wd>
- ¹²² Будущий сосед по скамье подсудимых в МУС Алексей Талай рассказывает очередную историю спасения детей, вывезенных из зоны боевых действий. / Телеграм-канал «Юлия Витязева», 01.11.2023: <https://t.me/vityzeva/91742>
- ¹²³ 11 років тюрми отримала одеситка Юлія Вітязєва, що стала пропагандисткою на каналі Соловйова / LB.ua, 30.11.2023: https://lb.ua/society/2023/11/30/586841_11_rokiv_tyurmi_otrimala_odesitka_yuliya.html
- ¹²⁴ Завершился двухнедельный отъезд в Гродненской области детей, приехавших из Херсонской области при поддержке Фонда Алексея Талая. / Телеграм-канал «Генконсульство России в Гродно», 28.03.2024: <https://t.me/GrodnoRusCons/1492>
- ¹²⁵ Вице-консул Генконсульства России в Гродно Юрий Соломин о встрече с детьми из Херсонской области. / Телеграм-канал «Генконсульство России в Гродно», 28.03.2024: <https://t.me/GrodnoRusCons/1501>
- ¹²⁶ *Supra* 31.
- ¹²⁷ Дети Донбасса, получившие минно-взрывные ранения, проходят реабилитацию в Беларуси / ONT NEWS, 13.05.2024: <https://t.me/ontnews/147600>
- ¹²⁸ Известный спикер-мотиватор, учредитель благотворительного фонда, паралимпиец из Беларуси Алексей Талай проведет для югорчан «Уроки мужества» / Елка, 16.11.2023: <https://elkano.ru/news/izvestnyi-spiker-motivator-ureditel-blagotvornitelno-fonda-paralimpiec-iz-belarusi-aleksei-talai-provedet-dlia-igorcan-uroki-muzhestva>
- ¹²⁹ Губернатор ХМАО Наталья Комарова попала в 13-й пакет санкций Евросоюза / Коммерсантъ Урал, 23.02.2024: <https://www.kommersant.ru/doc/6532266>
- ¹³⁰ Доказательства совершенных Лукашенко военных преступлений переданы в Международный уголовный суд / НАУ, 27.06.2023: <https://www.belarus-nau.org/post/dokazatelstva-sovershennyh-lukashenko-voennykh-prustuplenij-peredany-v-mezhdunarodnyj-ugolovnyj-sud>
- ¹³¹ (1) Мезенцев: помощь детям Донбасса стала мероприятием Союзного государства / ТАСС, 22.09.2022: <https://tass.ru/obshchestvo/15853367>; (2) БЕЛАРУСЬ – в полном распоряжении ВС РФ. Лукашенко исполняет волю ПУТИНА. Интервью с Латушко / FREEDOM, 11.04.2023: https://www.youtube.com/watch?v=pk_MJXupcE&t=737s
- ¹³² *Supra* 6.
- ¹³³ ПСМ СГ 29 ноября 2023 г. № 34 о мероприятии Союзного государства: <https://docs.google.com/document/d/e/2PACX-1vQ1uiD0dNxrSVQp0TERw9LlgRqBt0M4ADWLsJiuv10pnyyo0AlnSbJ80iBtC00w/pub>
- ¹³⁴ (1) № 8 от 29.01.2024. Постановление ВГС: https://docs.google.com/document/d/e/2PACX-1v7TIEkbfuLn2PT1S183cJOKam3D0oFEYbi21Gzu_bPx_MxRiCzVm6ZJcd7W3mA/pub; (2) Приложение_ОСНОВ. вопросы ВГС: https://docs.google.com/document/d/e/2PACX-1v5VrVc22Za1fBcCmCn53LjtQIXwMNGDgPbc9KzGkHuMHF1Y7htbiynZGGP_VA/pub
- ¹³⁵ Мезенцев заявил о продолжении помощи СГ республикам Донбасса / ТАСС, 11.07.2024: <https://tass.ru/obshchestvo/21072157>
- ¹³⁶ Реабилитация детей Донбасса / Телеграм-канал «Алексей Талай – новости», 02.10.2022: https://t.me/alexei_talai/2223
- ¹³⁷ Установили на заднее будущее Реабилитационного центра первую табличку! / Телеграм-канал «Реабилитационный Центр», 08.11.2023: <https://t.me/reabi/24>
- ¹³⁸ Именно в нашей дорогой Беларуси начнет свой добрый путь уникальная союзная программа Реабилитации детей, потерявших конечности, в которой личным мотиватором и тренером по плаванию выступит сам Алексей Талай / Телеграм-канал «Беларусь с Донбассом», 04.04.2024: https://t.me/belarus_donbassu/675
- ¹³⁹ Алексей Талай: под Борисовом появится реабилитационный центр для детей Донбасса/Союзное государство, 14.11.2023: https://xn--c1angbdpdxn--p1ai/humanitarian_dimension/238090/
- ¹⁴⁰ В Постоянном комитете Союзного государства Беларуси и России состоялась рабочая встреча под председательством Богдан Елены Леонидовны, являющейся заместителем госсекретаря. На встрече обсуждались варианты наилучших форматов создания Реабилитационного центра. / Телеграм-канал «Реабилитационный Центр», 24.01.2024: <https://t.me/reabi/37>
- ¹⁴¹ Сотрудничество по проблемам воспитания в РФ и Белоруссии обсудили на форуме в честь годовщины... / Наука и образование, 06.12.2023: https://edu.rin.ru/novosti/210961/Sotrudnichestvo_po_problemam_vospitanija_v_RF_i_Belorussii_obsudili_na_forum_e_v_chest_godovschiny_soz.html
- ¹⁴² (Не)повернення дітей: Україна перед найбільшим викликом з часів незалежності / ГО «Регіональний центр прав людини», ГО «Українська мережа за права дитини», БФ «Голоси дітей», 12.09.2024: <https://krymbezpravil.org.ua/materialy/ne-povernennia-ditey-ukraina-pered-naybilshym-vyklykom-z-chasiv-nezalezhnosti/>
- ¹⁴³ (1) Convention on the Rights of the Child, 20 November 1989: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>; (2) International Covenant on civil and political rights, 1967: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1976/03/19760323%2006-17%20AM/Ch_IV_04.pdf
- ¹⁴⁴ Тобін, Д., та Тодрес, Д. (2019). Стаття 8: Право на збереження індивідуальності дитини. В Д. Тобін (ред.), Конвенція ООН про права дитини: Коментар (с. 281–306). Видавництво Оксфордського університету.
- ¹⁴⁵ *Supra* 143 (1).
- ¹⁴⁶ Human rights situation during the Russian occupation of territory of Ukraine and its aftermath / Office of the High Commissioner for Human Rights, 19.03.2024: <https://www.ohchr.org/en/documents/country-reports/human-rights-situation-during-russian-occupation-territory-ukraine-and>
- ¹⁴⁷ Правова оцінка переміщення українських дітей до Білорусі: еволюція міжнародного злочину. / ПЦПЛ, с. 3: <https://krymbezpravil.org.ua/en/analytics-en/legal-assessment-of-the-displacement-of-ukrainian-children-to-belarus-the-evolution-of-an-international-crime/>
- ¹⁴⁸ General comment no. 17 (2013) on the right of the child to rest, leisure, play, recreational activities, cultural life and the arts (art. 31) / UN. Committee on the Rights of the Child, 2013: <https://digitallibrary.un.org/record/778539>
- ¹⁴⁹ Прокурор проти Тадіча, справа № ІТ-94-1-Т, Судова палата, 7 травня 1997 року, п. 689.
- ¹⁵⁰ Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova / ICC, 17.03.2023: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and>
- ¹⁵¹ Resolution 2495 «Deportations and forcible transfers of Ukrainian children and other civilians to the Russian Federation or to temporarily occupied Ukrainian territories: create conditions for their safe return, stop these crimes and punish the perpetrators», 27/04.2023: <https://pace.coe.int/en/files/31776>
- ¹⁵² EU adopts 13th package of sanctions against Russia after two years of its war of aggression against Ukraine / European Commission, 23.02.2024: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_963
- ¹⁵³ (1) Corruption-Related Designations – Bureau of International Narcotics and Law Enforcement Affairs / US Department of State: <https://www.state.gov/corruption-related-designations-bureau-of-international-narcotics-and-law-enforcement-affairs-2/>; (2) Imposing Sanctions and Visa Restrictions on Individuals and Entities to Promote Accountability for Forced Transfer and Deportation of Children During Russia's Illegal War Against Ukraine / US Department of State, 24.08.2023: <https://www.state.gov/imposing-sanctions-and-visa-restrictions-on-individuals-and-entities-to-promote-accountability-for-forced-transfer-and-deportation-of-children-during-russias-illegal-war-against-ukraine/>; (3) The Global Magnitsky Sanctions Program / US Department of State: <https://www.state.gov/global-magnitsky-act/>

